ԱՊԱԳԱ
Հանդես

ARAGA
Quarterly

Հայ-իրանական մշակութային եւ հասարակական եռամսյա հանդես
An International Journal of Oriental Studies

The Map of the Armenia as per the Ashkharhatsuyts printed in St. Lazzaro in 1751.

ISSN 1682-5438

Համար 76 Մարտ , 2019 թ.

No. 76, March 2019

ԱՊԱԳԱ No. Համար 76, Մարտ 2019 APAGA

Հայ-իրանական մշակութային եւ հասարակական միջազգային եռամսյա հանդես
An international Quarterly Journal of Oriental studies

Արտոնատեր, Հրատարակիչ եւ Գլխավոր խմբագիր
License-holder, Publisher & Editor-in-Chief
էդ. Բաղդասարյան / Ed. Baghdasarian,

Փոստարկղ համար 15875-9488 Թեհրան-Իրան
POBOX No. 15875-9488 Tehran – Iran

WEB: www.ApagaOnline.com and www.apagamonthly.4t.com
E-mail: apaga98@hotmail.com **ISSN 1682-5438**

Բովանդակություն

Հայերեն Լ. Մարքս ու Ֆ. Էնգելսը Հայկական Հարցի մասին
Անգլերեն Ակնարկ Հայաստանի պատմական քարտեզագիտության
Պարսկերեն Իրանը և նրանից բաժանված տարածքները-2
Պատմական Իրանի առասպելները

CONTENTS

Armenian K. Marx and F. Engels about the Armenian Question
English Historical overview of the Armenian Cartography.
Persian - Iranian Territories devided (2)
-Ancient Iranian Mithology

- Հոդվածների հեղինակների կարծիքները կարող են չհամընկնել խմբագրության տեսակետներին:
- Արտատպության դեպքում հղումը «Ապագա»-ին պարտադիր է:
- Ստացված հոդվածները չեն գրախոսվում և չեն վերադարձվում:

Subscriptions: $ 20 per year Գինը 10000 ռիալ

ԿԱՐԼ ՄԱՐՔՍՆ ՈՒ ՖՐԻԴՐԻԽ ԷՆԳԵԼՍԸ ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՀԱՐՑԻ ՄԱՍԻՆ

Վլադիմիր Պետրոսյան,
պատմական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր
15.05.2018

2018թ. մայիսի 5-ին լրացել է գիտական կոմունիզմի տեսության հիմնադիր Կարլ Մարքսի ծննդյան 200-ամյակը:

Մարքսը մահացել է 1883թ. մարտի 14-ին, ծննդյան 65-ամյակի նախօրյակին:

Մարքսի թաղման ժամանակ նրա մերձավոր ընկեր ու համախոհ Ֆրիդրիխ Էնգելսն ասել է. <<Նրա անունը և գործը կապրեն դարերով>>:

Իսկապես, 100 տարի անց, երկրագնդի բնակչության համարյա կեսը հետևում էր մարքսիզմի դավանանքին;

Այժմ էլ Մարքսի ազդեցությունը հսկայական է;:

Մինչև Մարքսը, տիրում էր այն տեսակետը, որի համաձայն աշխարհը կառավարում են գաղափարն ու բանականությունը;

Բայց Մարքսը փոխել է պատմության նկատմամբ եղած հայացքը, տվել է դրան մատերիալիստական հիմնավորում:

Հասարակության կյանքում առավելապես կարևոր են տնտեսական ասպարեզը, արտադրության մեջ մարդկանց ձևավորված կապերը:

Մարդկության զարգացման շարժիչն արտադրողական ուժերի առաջընթացն է:

Մարքսը բացահայտել է արտադրական հարաբերությունների մակարդակին արտադրողական ուժերի համապատասխանելու համընդհանուր օրենքը;

Դրանք միասին ձևավորում են արտադրության եղանակը, որը որոշում է հասարակության վերնաշենքը՝ քաղաքականությունը, իրավունքը, մշակույթը, գաղափարախոսությունը և դրանց համապատասխան հիմնարկությունները;

Ըստ Մարքսի մարդկության պատմության միջուկը հետևողականորեն փոփոխվող հասարակական տնտեսական համակարգերն են:

Այժմ դա ընդունված ճշմարտություն է, իսկ Մարքսի անունը որպես դրա հայտնագործող, հաճախ, նույնիսիկ չի հիշատակվում:

<<Կոմունիստական կուսակցության մանիֆեստում>> Մարքսը զգուշացնում էր. <<Մի ուրվական է շրջում Եվրոպայում, կոմունիզմի ուրվականը; Թող տիրապետող դասակարգերը ցնցվեն կոմունիստական հեղափոխության առջև: Պրոլետարները դրանում ոչինչ չունեն կորցնելու, բացի իրենց շղթաներից: Նրանք ձեռք կբերեն ամբողջ աշխարհը>>:

Մարքսի բոլոր աշխատություններում տրվել է սոցիալիզմի

ծավալուն հիմնավորումը:

Մարքսի հիմնական գաղափարները չեն կարող սպառվել: Դրանք հավերժ են, ինչպես Արքիմեդի, Կոպերնիկոսի, Գալիլեյի, Ջորդանո Բրունոյի հայտնագործությունները:

Մարքսիզմի դրոշի ներքո շարունակում են զարգանալ Չինաստանը, Վիետնամը, Կուբան, Հյուսիսային Կորեան:

Ավելորդ չեմ համարում նշել, որ Ռուսաստանի դաշնության նախագահի ընտրությանը ութը թեկնածուների թվում մասնակցում էին երեք կոմունիստ կամ այնպիսիները, որոնք կապված էին նրանց հետ:

Մարքսի տեսության գլխավոր գաղափարները հաստատվում են: Գլոբալ կապիտալը շարունակում է շահագործել աշխարհը; գունավոր հեղափոխությունները Մերձավոր Արևելքում և Հյուսիսային Աֆրիկայում, Ուկրաինայում և Սիրիայում ընթացող իրադարձությունները վկայում են Արևմուտքի ագրեսիվ ձգտումների մասին:

Մարքսի ծննդյան 200-ամյակի կապակցությամբ միջազգային մամուլն ավելի ընդգծված կերպով անդրադարձել է, Կարլ Մարքսի և Ֆրիդրիխ Էնգելսի գործունեությանը, նրանց ստեղծած պրոլետարական հեղափոխության, կոմունիզմի մասին գիտական տեսությանը;

Կարլ Մարկսն ու Ֆրիդրիխ Էնգելսը, որոնք պատմության մեջ հայտնի են մնացել որպես գիտական սոցիալիզմի ու գիտական կոմունիզմի տեսության հիմնադիրներ, հիշատակվում են «Մարքսիզմի դասականներ» ընդհանուր անվամբ:

Կ. Մարքսը 1852 թ. իր «Լուի Բոնապարտի բրյումերի տասնևութը» աշխատության սկզբում գրում էր.. «Ինչ-որ տեղ Հեգելը նկատում է, որ ամբողջ մեծ համաշխարհային-պատմական իրադարձություններն ու անհատները, այսպես ասած՝ երևում են կրկնակի անգամ: Նա մոռացել է ավելացնել՝ առաջին անգամ որպես ողբերգություն, երկրորդ անգամ՝ որպես ֆարս»:

Մարքսը նկատում է նաև, որ մարդիկ կերտում են իրենց սեփական պատմությունը, բայց նրանք դա չեն անում ինքնաբերաբար, նրանց հարկ է լինում գործել ոչ թե իրենց ընտրած իրադրության ժամանակ, այլ իրենց ընտրությունից անկախ այն իրադրությունների մեջ, որոնք անմիջապես շրջապատում են նրանց:

Եվ պետք է ասել, որ վերոհիշյալ իրողությունից ելնելով, առանձնապես սովետական տարիներին հայ պատմագրությունը քիչ ուշադրություն է դարձրել, այն պրոբլեմին, թե մարքսիզմի դասականները ինչպիսի ուշադրություն են դարձրել Ռուսաստանի և Թուրքիայի հարաբերությունների առնչությամբ Հայկական հարցին:

Նկատի ունենալով այդ հանգամանքը, կամենում եմ շատ համառոտ կերպով լրացնել մեր պատմագրության մեջ եղած այդ

բացը:

Կ. Մարկսը և Ֆ. Էնգելսը 1850 թ. հունվարի 31-ին «Միջազգային տեսություններ»-ի մեջ գրել են հետևյալը. «1848 և 1849 թթ. շարժումները Ռուսաստանին այնպես ուժգին ներքաշեցին եվրոպական քաղաքականության մեջ, որ նա այժմ պետք է որքան հնարավոր է իրականացնել իր հին ծրագրերը Թուրքիայի, Կոստանդնուպոլսի՝ այդ «նրա տան բանալու» վերաբերյալ, որպեսզի նրանք ընդմիշտ չդառնան անկատարելի /անիրագործելի/:

Հակահեղափոխության հաջողությունները և Արևմտյան Եվրոպայում հեղափոխական կուսակցությունների ամեն օր աճող ուժը, իր՝ Ռուսաստանի ներքին դրությունը և նրա ֆինանսների վատ վիճակը հարկադրում են նրան դիմել արագ գործողությունների»:

Այնուհետև, Մարքսն ու Էնգելսը գրում են, որ Թուրքիայի դեմ պատերազմն անհրաժեշտաբար կդառնա եվրոպական պատերազմ: Ավելի լավ սուրբ Ռուսիայի համար, որն այդ կերպ հնարավորություն ձեռք կբերի տևական ժամանակով հաստատվել Գերմանիայում, այնտեղ եռանդով հասցնի հակահեղափոխության վերջը, օգնել Պրուսիային նվաճել Նևշատելը և վերջին հաշվով շարժվել դեպի հեղափոխության կենտրոն Փարիզի վրա:

Մարքսն ու Էնգելսն ընդգծում են, որ այդպիսի եվրոպական պատերազմում Անգլիան չի կարող չեզոք մնալ և հանդես է գալու Ռուսաստանի դեմ:

Իսկ Անգլիան,- նշում են նրանք,- Ռուսաստանի համար ամենավտանգավոր հակառակորդն է»

Մարքսն ու Էնգելսը գրում են նաև, որ «եթե կոնտինենտի ցամաքային բանակները կթուլանան Ռուսաստան ներխուժելու դեպքում, ընդարձակվելով ավելի ընդարձակ տարածքի վրա, եթե նրանց առաջ շարժվելը դեպի Ռուսաստան տեղի ունենա լեհական հին սահմանից, նրանց կսպառնա 1812 թվականի կրկնությունը և համարյա լիակատար ոչնչացման, ապա Անգլիան հնարավորություն ունի Ռուսաստանին հարված հասցնելնրա ամենաթույլ տեղում:

Անգլիան կարող է շվեդներին դրդել ետ նվաճել Ֆինլանդիան, որի նավատորմի առջև բաց են Պետերբուրգն ու Օդեսան:

Ինչպես հայտնի է, ռուսական նավատորմն աշխարհում ամենից թույլն է և Կրոնշտադն ու Շլիսելբուրգը կարելի է գրավել հեշտությամբ: իսկ առանց Պետերբուրգի և Օդեսայի Ռուսաստանը վերածվելու է կտրված թևերով հսկայի:

Ասվածին Մարքսն ու Էնգելսն ավելացրել են հետևյալը. «Ռուսաստանը չի կարող յոլա գնալ առանց Անգլիայի նույնիսկ վեց ամիս, ինչպես իր հումքի իրացման, այնպես էլ արդյունաբերական ապրանքների գնման համար, որն արդեն պարզորոշ կերպով դրսևորվել էր Նապոլեոնի ձեռնարկած կոնտինենտալ շրջափակման ժամանակ և որն ավելի մեծ աստիճանի ուժ ունի ներկա

ժամանակում:

Կտրվելով անգլիական շուկայից, Ռուսաստանը մի քանի ամիս անց, կհայտնվի շատ ծանր դրության մեջ: Իսկ Անգլիան, ընդհակառակը, ոչ միայն կարող է մի որոշ ժամանկ յոլա գնալ առանց ռուսական շուկայի, բայց նա կարող է ստանալ ամբողջ ռուսական հումքն այլ շուկաներից:

Ինչպես տեսնում ենք, գրում են Մարքսն ու Էնգելսը,- Ռուսաստանը, որից այպես վախենում են, այնքան էլ վտանգավոր չէ (Կ, Մարքս, Ֆ. Էնգելս, Երկեր, հատոր 9(ռուսերեն), էջ 203-204):

Կ. Մարքսը և Ֆ. Էնգելսն ուշադրությամբ հետևել են Թուրքիայի տիրապետության տակ գտնվող ժողովուրդների, այդ թվում նաև հայ ժողովրդի ազատագրական պայքարի ընթացքին և դատապարտել են եվրոպական խոշոր տերություններին, որոնք Հայկական հարցն արդարացի լուծելու փոխանեն օգտագործել են Իրենց շահերի համար՝ Թուրքիայի վրա ճնշում գործադրելու միջոցով:

Մարքսն ու Էնգելսը վճռականորեն պաշտպանել են թուրքական բռնակալության դեմ հայ ժողովրդի մղած պայքարը, այդ մասին, 1850-ական թվականներից սկսած, եվրոպական մամուլում հրապարակած բազմաթիվ հոդվածներով ու աշխատություններով:

Թուրքական բռնակալության դեմ հայ ժողովրդի մղած պայքարի և այդ առնչությամբ Հայկական հարցի մասին Կ. Մարքսի և Ֆ. Էնգելսի արտահայտած տեսակետը, գնահատականները ներկայացնելու համար կպահանջվի գրել մի ամբողջ հատոր:

Սակայն, ներկա աշխատության համար նախատեսված ծավալը նկատի ունենալով, կամենում եմ ընթերցողի ուշադրությանը ներկայացմել ընդամենը մի քանի գնահատական, որը մոտավոր պատկերացում կտա պարզելու Մարքսի ու Էնգելսի դիրքորոշումը Հայկական հարցի վերաբերյալ:

Կ. Մարքս. «Հույները, հայերը, սլավոնները և արևմտաեվրոպացիները, որոնք հիմնադրվել են ծովային մեծ նավահանգիստներում, իրենց ձեռքին են պահում ամբողջ առևտուրը և նրանք վճռականորեն ոչ մի հիմք չունեն շնորհակալություն հայտնելու թուրքական բեյերին ու փաշաներին դրանով զբաղվելու հնարավորության համար: Հեռացրե՛ք բոլոր թուրքերին Եվրոպայից, առևտուրը դրանից ոչնչով չի տուժի»(Կ, Մարքս, Ֆ. Էնգելս, Երկեր, հատոր 9(ռուսերեն), էջ 25):

Այս դիտողությամբ Մարքսը պատասխանել է եվրոպական մամուլում հանդես եկած այն հեղինակներին, որոնք պնդել են սուլթանի կառավարության դրական դերը հույներին, հայերին, սլավոններին և արևմտաեվրոպացիներին առևտրի ասպարեզում հովանավորելու և նպաստավոր պայմաններ ստեղծելու համար:

Մարքսն ընդգծել է թուրքերի եկվոր լինելը և նշել է, որ առևտրով զբաղվող վերոհիշյալ ազգերի ներկայացուցիչները Միջերկրական

ծովի ափերին վաղուց են հաստատվել:

Կ. Մարքս. «Թուրքերն այդ երկրի բնիկները չեն: Փոքր Ասիայում և Հայաստանում նրանք բնակվում են միայն վերջին չորս հարյուրամյակների ընթացքում»(Կ, Մարքս, Ֆ. Էնգելս, Երկեր, հատոր 9(ռուսերեն), էջ 5):

Հենվելով գիտական փաստերի վրա, Մարքսը եվրոպական քաղաքական պատմագրության մեջ առաջիններից մեկն է եղել, որ հիմնավորել է թուրքերի եկվոր լինելը և պաշտպանել է հայերի անկապտելի իրավունքը որպես Հայաստանի բնիկ ժողովուրդ:

Կ. Մարքս. «Եթե Ռուսաստանը Կարսի՝ Հայաստանի այդ շատ հարուստ և առավել յուրացված մասի հետ միասին տիրի նաև Բաթումին, նա ի վիճակի կլինի խափանելու Տրապիզոնի միջոցով կատարվող առևտուրն Անգլիայի և Պարսկաստանի միջև և կարող է գործողության հենակետ ստեղծել ինչպես Անգլիայի, այնպես էլ Փոքր Ասիայի դեմ»(Կ, Մարքս, Ֆ. Էնգելս, Երկեր, հատոր 9(ռուսերեն), էջ 117):

Այստեղ Մարքսը բացահայտել է Կարսի նշանակությունը Ռուսաստանի համար և ընդգծել է, որ Անգլիան իր շահերից ելնելով աշխատել է խանգարել Ռուսաստանին հաստատվելու Թուրքիայի արևելյան տարածքներում և այդպիսի պայմաններում նրան բոլորովին չի հետաքրքրել հայ ժողովրդի ճակատագիրը:

Կ. Մարքս. «Եթե Կարսը Էրզրումի բանալին է, ապա Էրզրումը Կոստանդնուպոլսի բանալին է և միաժամանակ այն կենտրոնը, որտեղ խաչաձևվում են Անատոլիայի ստրատեգիական ու առևտրական ճանապարհները»(Կ, Մարքս, Ֆ. Էնգելս, Երկեր, հատոր 11(ռուսերեն), էջ 637):

Մարքսը նկատի է ունեցել այն հանգամանքը, որ 19-րդ դարի ընթացքում Ռուսաստանը երեք անգամ պատերազմ է մղել Թուրքիայի դեմ և երեք անգամ էլ գրավել է Էրզրումը, որը, սակայն, Անգլիայի ճնշման արդյունքով զիջել է Թուրքիային:

Մարքսը մեծ տեղ էր տալիս Էրզրումի ստրատեգիական դիրքին և կարևորել է այն հանագանաքը, թե ում ձեռքին կլինի այդ ամրոցը:

Ի միջի այլոց, հարկ եմ համարում նկատել, որ Էրզրումի վերաբերյալ նույն տեսակետն է ունեցել հայ նշանավոր զորահրամանատար Միքայել Լորիս-Մելիքովը, որը 1878 թ. գրավել էր Էրզրումը և կամենում էր դարձնել Արևմտյան Հայաստանի մայրաքաղաք:

Կ. Մարքս. «Գյումրին մի ամրոց է, որը հատուկ կառուցված է թուրքերից պաշտպանվելու համար»(Կ, Մարքս, Ֆ. Էնգելս, Երկեր, հատոր 9(ռուսերեն), էջ 639):

Ֆ. Էնգելս. «Ղորանը և նրա վրա հիմնված մուսուլմանական օրենսդրությունը տարբեր երկրների աշխարհագրությունը և ազգագրությունը հանգեցնում են երկու երկրների և երկու ազգի՝

հավատացյալների ու անհավատների բաժանելու հասարակ և հարմար ֆորմուլայի: Իսլամն անհավատներին օրենքից դուրս է հայտարարում և մշտական թշնամական վիճակ ստեղծում մուսուլմանների և անհավատների միջև»(Կ, Մարքս, Ֆ. Էնգելս, Երկեր, հատոր 10(ռուսերեն), էջ 167):

Ֆ. Էնգելս. «Ամբողջությամբ վերցրած թուրքերի բնածին ատելությունը «գյավուրների» նկատմամբ այնքան է ուժեղ, նրանց սովորույթները և պատկերացումները եվրոպականից այնքան են տարբերվում, որ քանի դեռ երկրում թուրքերը մնում են կառավարող ազգ, նրանք չեն ենթարկվի այն մարդկանց, որոնց իրենց հոգում արհամարում են, նրանց մի քանի անգամ իրենցից ցածր համարելով: Արհամարանքի այդ զգացումը տարածվել է նույնիսկ բանակի կազմակերպման վրա, այն բանից հետո, երբ նա եվրոպական տեսք է ընդունել: Շարքային թուրքը նույնքան ատում է գյավուրների կազմակերպությունը, որքան հենց իրենց՝ գյավուրներին»(Կ, Մարքս, Ֆ. Էնգելս, Երկեր, հատոր 11(ռուսերեն), էջ 491):

Դեռևս 1894 թ. Ժնևում Ֆ. Էնգելսի «Սոցիլիզմի զարգացումը ուտոպիայից դեպի գիտություն» աշխատությունը հայերեն թարգմանող ու տպագրող Հովսեփ Աթարբեկյանցը դիմել էր Ֆ. Էնգելսին, խնդրելով «Կոմունիստական կուսակցության մանիֆեստի» հայերեն հրատարակության համար գրել առաջաբան:

Ֆ.Էնգելսը 1894 թ. նոյեմբերի 23-ին պատասխան նամակում մերժել է Հ. Աթարբեկյանցի խնդրանքը և գրել է հետևյալը. «Որքան էլ շնորհակալ եմ Ձեզանից Հայաստանի դրության վերաբերյալ հետաքրքիր տեղեկություններ տալու համար, այնուամենայնիվ, չեմ կարող ճիշտ և խելացի համարել՝ դատողություններ անել այնպիսի բաների մասին, որոնք իմ սեփական ուսումնասիրությունների արդյունքը չեն: Մանավանդ տվյալ դեպքում, երբ խոսքը ճնշված ժողովրդի մասին է, որը դժբախտության բերումով գտնվում է թուրքական դեսպոտիզմի Սցիլլայի և ռուսական դեսպոտիզմի Խարիբդայի միջև, ընդ որում ռուսական ցարիզմը չարաշահում է՝ հանդես գալով ազատատարի դերում, իսկ լակեական ռուսական մամուլը, ելնելով ցարիզմի ագրեսիվ նպատակներից, բաց չի թողնում առիթը օգտագործելու հայերի ազատագրության վերաբերյալ արտահայտած կարեկցանքի յուրաքանչյուր խոսք»:

Բայց եթե անկեղծորեն ասենք,- շարունակել է Էնգելսը,- իմ անձնական կարծիքն է, որ Հայաստանի ազատագրումը թուրքերից, ինչպես նաև ռուսներից, հնարավոր կլինի միայն այն օրը, երբ կտապալվի ռուսական ցարիզմը»(Կ, Մարքս, Ֆ. Էնգելս, Երկեր, հատոր 39(ռուսերեն), էջ 271):

Այսպիսով, նկատի ունենալով հայ ժողովրդի ծանր վիճակը, Էնգելսը հայ ժողովրդի ազատագրումը պայմանավորում էր ռուսական ինքնակալության տապալմամբ:

Փաստորեն Էնգելսը հայ հեղափոխականներին մատնացույց էր անում ցարիզմի տապալման կարևորությունը, որով էլ հնարավոր կլիներ արևմտահայերի ազատագրումը թուրքական դեսպոտիզմից: Սա նշանակում էր, որ Արևմտյան Հայաստանի ազատագրումը սերտորեն կապված է ռուսական հեղափոխության հաղթանակի հետ: Միայն Ռուսաստանի հաղթանակած հեղափոխությունը կարող է օգնել արևմտահայերի ազատագրությանը:

Ըստ էության, Ֆ. Էնգելսն այն համոզմանն էր, որ եվրոպական ոչ մի տերություն շահագրգռված չէ Հայկական հարցի լուծմամբ: Դա հնարավոր էր միայն Ռուսաստանի հեղափոխության հաղթանակով:

Ֆ.Էնգելսն իր նամակով արևմտահայության ազատագրման գործում բարձրացնում էր ռուսական հեղափոխության դերը, ցարիզմի տապալման առաջնային անհրաժեշտությունը, որոնց արդյունքով կբացվեր արևմտահայության ազատագրության ճանապարհը:

Հարկ եմ համարում ընթերցողի ուշադրությանը ներկայացնել մի փաստ ևս, որի վրա մեր պատմագրությունը շատ քիչ ուշադրություն է դարձրել:

Կ. Մարքսը մշտապես քննադատել է Հայկական հարցում Անգլիայի քաղաքականությունը: Այս կապակցությամբ նա ուշադրություն է դարձրել Ղրիմի պատերազմի ընթացքում անգլիական մամուլի հրապարակումներին, որոնցում քարոզվում էր այն միտքը, թե Ռուսաստանն այն միակ երկիրն է, որ փոքր ժողովուրդներին թուրքական լծից ազատելով, նպատակ ունի նրանց ստրկացնել ու ձուլել, իսկ Թուրքիայում նրանք ազատ գոյության ու զարգացման հնարավորություն ունեն:

Եվ իբրև այդ տեսակետի ապացույց անգլիական մամուլը 1853 թ. ասպարեզ է բերել իբր Կիլիկիայի հայկական թագավորության ժառանգորդ ավանտյուրիստ ոմն Լևոն Լուսինյանին, տարածելով նրա կոչը ուղղված արևմտահայերին:

Եվ որպեսզի ցույց տա Հայկական հարցում անգլիական դիվանագիտության ամբողջ խարդավանքը, Կ. Մարքսը հարկ է համարել հրապարակել Լ. Լուսինյանի կոչը, որն ամբողջությամբ մեջբերվում է ստորև:

Լևոնը, Աստծո ողորմածությամբ Հայաստանի և այլնի գերագույն իշխանը՝ Թուրքիայի հայերին.

Սիրելի եղբայրնե՛ր և հավատարիմ հայրենակիցնե՛ր: Մենք արտահայտում ենք մեր կամքը և բուռն ցանկությունը, որպեսզի դուք մինչև արյան վերջին կաթիլը պաշտպանեք ձեր երկիրը և սուլթանին ընդդեմ հյուսիսային բռնակալի:

Հիշեցե՛ք եղբայրներ, որ Թուրքիայում գոյություն չունեն մտրակներ, որ թուրքերը չեն ցավեցնում ձեր ռունգները և չեն վարկաբեկում ձեր կանանց ոչ գաղտնի, ոչ բացահայտ:

Սուլթանի իշխանության տակ ծաղկում է մարդկայնությունը, հյուսիսային բռնակալի իշխանության տակ ոչինչ չկա, բացի գազանային բռնություններից: Դրա համար էլ հանձնեցե՛ք ձեզ Աստծո ողորմածությանը և անձնազոհությամբ մարտնչեցե՛ք հանուն ձեր երկրի ազատության և ձեր այժմյան իշխանի:

Քանդեցե՛ք ձեր տները բարիկադներ կառուցելու համար. եթե դուք զենք չունեք, ջարդեցե՛ք ձեր տնային իրերը և պաշտպանվեցե՛ք դրանցով: Թող Աստված ձեզ առաջնորդի փառքի ճանապարհին: Իմ միակ երջանկությունը մարտնչելն է ձեր շարքերում՝ ընդդեմ ձեր երկիրը և ձեր հավատը ճնշողների:

Աղոթում եմ Աստծուն, որպեսզի սուլթանը բարյացակամորեն տրամադրվի հավանություն տալու իմ կոչին, քանի որ նրա տիրապետության տակ է պահպանվում մեր կրոնի մաքրությունը, այն դեպքում, երբ հյուսիսային բռնակալի իշխանության տակ մեր կրոնը կկեղծվի:

Հիշեցե՛ք վերջապես, եղբայրնե՛ր, այս կոչը գրողի երակներում հոսում է քսան թագավորների արյունը, Լուսինյան հերոսների, մեր հավատքի պաշտպանների արյունը: Մենք ձե՛զ ենք դիմում. մինչև արյան վերջին կաթիլը պաշտպանենք մեր կրոնի մաքրությունը»(Կ, Մարքս, Ֆ. Էնգելս, Երկեր, հատոր 9(ռուսերեն), էջ 141-142):

Ընթերցողին հիշեցնեմ, որ Կ. Պոլսի պատրիարք Ներսես Վարժապետյանը 1877-1878 թթ ռուս-թուրքական պատերազմի նախօրյակին նույնպիսի բովանդակությամբ կոնդակ էր ուղղել արևմտահայերին, որի մասին խոսք է եղել նախորդ էջերում:

Հարկ եմ համարում նշել, որ մեր պատմագրության մեջ դեռևս ամբողջությամբ չեն ուսումնասիրվել ու չի ընդհանրացվել Հայաստանի ու Հայկական հարցի մասին Կ. Մարքսի և Ֆ. Էնգելսի դիտարկումները: Առաջին փորձը ձեռնարկել է ակադեմիկոս Աշոտ Հովհաննիսյանը 1931 թ. հրապարակած «Էնգելսը և Հայկական հարցը» գրքում:

Նրանց դիտարկումներին առավել հանգամանորեն անդրադարձել է պատմաբան Սերգեյ Ֆրանգուլյանը 1975 թ. հրապարակած «Կ. Մարքսը և Ֆ. Էնգելսը ճնշված ժողովուրդների ազատագրական պայքարի մասին» գրքում, որը նույնպես չի ընդգրկում ամբողջ նյութը:

Ինձ մնում է հուսալ, որ մեր երիտասարդ պատմաբանների մեջ կլինեն ավելի համարձակ ուսումնասիրողներ, որոնք հաշվի չեն առնի մեր օրերում Կ. Մարքսի և Ֆ. Էնգելսի անունների նկատմամբ եղած տաբուն և ընթերցող հանրությանը կներկայացնեն Հայկական հարցի արդար լուծման մասին նրանց վերաբերմունքը:

A brief history of the Armenian cartography

Edic Baghdasarian (Ed. Germanic)
Armenian Research Center, Toronto

Introduction: It is necessary to study maps history – facts, stages and patterns of its historical development as practice industry, science and culture because it gives right interpretation of modern situation and ways of future progress in **cartography**. First of all this progress is determined by financial need of society. That's why it is impossible to understand and explain this progress ignoring specific social conditions, away from the process of production forces development and production relations. Emerging needs of society arouse the necessity in creation previously unknown maps and therefore pose new challenges to the theory. Successful and progressive solving of these problems contributes and even creates necessary conditions for solving practical problems and at the same time encourages further advancement of cartography.

The history of cartography studies the development of maps as well as methods of its creation and the development of the theoretical foundations of science.

The history of cartography is considered together with common historical periodization as far as development of cartography was always determined by life needs, demands in production which were seriously changing in various social and economic structures.

Cartography did not arose as a fully developed science or even art; it developed slowly and with difficulty, the sources of its origin are in the clouds. The first and the most important stage of its development starts in the last century of the pre-Christian era, in Alexandria, Egypt, the Roman capital. This city, located just 12 miles from the mouth of the Nile, was at that time the largest information center, where news from the whole world flow. Richly endowed with natural wonders, Alexandria was able to significantly augment inheritance masterpieces of architecture, art treasures and books; the beauty and the value of which rivaled only with the Eternal City. Alexandria became a true center of the Hellenic world, alluring beacon for travelers and a haven for scientists - a city where people could think.[1]

Geographical knowledge in Armenia stands out against a background. Despite the devastation, which had suffered Armenia, being situated between Byzantium and Iran, Armenian feudal culture was rather high in V-VII centuries. Armenians knew several geographical works of

[1] - https://mapstor.com/articles/history-of-cartography.html

Greeks including "Geography" of Ptolemy. Armenian "geography" of Anania Shirakatsi (610-685) was created on the basis of Ptolemy "Geography" in the beginning of VII c. and contained an extensive text, survived to the present day, and at least 15 **maps**, including a map of the world, unfortunately lost. Text part was similar to the work of Ptolemy, giving description of the Earth and its inhabitable part, but it contained original material about Armenia and the countries of Asia Minor. The author of the Armenian "geography" understood that it would be very useful to draw attention to Armenian provinces, although it will require studying maps and books. Thus, the geographical works and maps were not an isolated phenomenon in Armenia. The importance of «Armenian geography" can be gauged by the fact that Ptolemy work - scientific revelation for cartographers and geographers of medieval Western Europe, became known here only in XIV c.

So far about 60 copies of Ananai Shiaraktsi's Ashkharatsuyts have reached us, of which 45 copies belong to Armenian Ancient Manuscript Library of Mesrop Mastots (Matenadaran) in Yerevan and the rest are in the Armenian libraries of Venice, Vienna, Jerusalem, etc.

The Map of the Armenia as per the Ashkharhatsuyts printed in St. Lazzaro in 1751.

There are two editions of Asharatsuyts: Short and long versions.Short version was first published in 1668 in Amesterdam at Voskan Yerevantsi's printing house, then in Marseille, Venice, Paris, Moscow, etc.

The long version was printed by A. Sukrian at Venice together with French translation in 1881.

The book, written in classical Armenian, has been translated into modern Armenian, Latin, French and German, as well as reprinted with an introduction in English and the section related to Iran was translated from German (J. Marquart's Eranshahr) into Persian in1994 at Tehran .

In the eighteenth century a map of historic Armenia was printed at the St. Lazarus (San Lazzaro) Armenian Monastery of Venice, prepared and etched according to the descriptions provided in Ashkharhatsuyts.

Main part of Ashkharhatsuyts consists of description of geography of Armenia, Caucasus ans Sasanian Iran.So Ashkharatsuyts is a completely unique work. His focus is on Eastern Roman Emire especially Greece, so that he tried to find a relation between Armenian and Greek people based on historical facts. Description of Asia Minor is significant, he calls it "Mij-yerkriank" or "Mediterrane". He describes the countries of Asia Minor at 6-7th centuries. He explains about some administrative divisions that did not exist at the time of Ptolemy and Pappus of Alexandria, for example Onoria, Elinopoltus First Armenia, Second Armenia, etc.

Globus according to Anania Shirakatsi's Geography, reconstructed by prof. Suren Yeremian

One of the best and unique sections of Ashkharatuyts beside Greater Armenia, Virk (Georgia), Albania and "Sarmatia", can be considered "About Persia" chapter. Anania completely ignors Ptolemy and presents completely unique descrition about Sasanian Iran's political-administrative divisions. This chapter later became a subject for Prof. J. Marquart for his book "Eranshahr", which is translated into Persian in

1994[2].

Shirakatsi compared to Ptolemy, presents a systematic approach based on maps:

First map: Overal map of the world, covering all next 14 maps)

2nd map: European part of the Western Roman Empire including European Sarmatia.

3rd map: European part of the Eastern Roman Empire including European Sarmatia.

4th map: Corresponds with Ptolemy's Asiae tabula prima.

5th map: Mediterrane.

6th map: Corresponds with Ptolemy's Asiae tabula secunda.

7th map: Corresponds with Ptolemy's Asiae tabula tertia. Colchidis, Iberiae, Albaniae, Armeniae Maioris.

8th map: Corresponding with Ptolemy's Asiae tabula IV.

9th map: Sasanian Iran "Eranshahr"

10th map: corresponding with Ptolemy's Asiae tabula V.

11th map: Scythia

12th map: India

13th map: Taprobana (Ceylon) island

14th map: China

15th map: Indo-China[3]

Armenian map of 13th-14th centuries. Matenadaran, Ms. 1242 Matenadaran, Yerevan.

۱- ایرانشهر ، برمبنای جغرافیای موسی خورنی ، تالیف پرفسور یوزف مارکوارت ، ترجمه دکتر مریم میر احمدی – تهران ۱۳۷۳

[3] - History of the Armenian people in 8 volumes, Vol. 2, Yerevan, 1984, pp.544-549.

The oldest circular map in Armenian dates from the thirteenth to fourteenth century. This is a T-O map, with all the attributes of this type of maps. This small map is kept in Matenadaran, bound in a manuscript from Kaffa (Theodosia) of Crimea.

It has east at the top and shows the circular world with Jerusalem and its six gates, drawn disproportionally large, placed at its centre. On the top semicircle – Asia – we can find the cities of the Silk Road, extending from Zayton and Kansayh in China to Kaffa on the Black Sea. Other trading cities of Sarai, Khawrazm, Azokh, as well as Mardin, Baghdad, Damascus, Venice, Cyprus are also shown. The Red Sea is placed between Asia and Africa (below right) and is painted red.

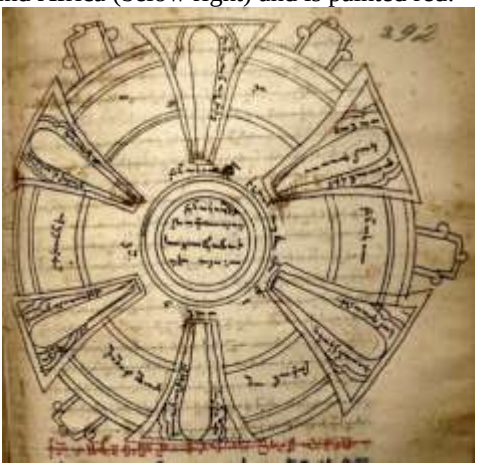

Armenian map of Jerusalem. Matenadaran, Ms. 1770[4]

[4] -M.M. Khachatrian, Medieval Armenian Oval map., History of National Sciences and Technology in Armenian, Vol. 6, Yerevan, 1976.pp.213-239

This is a detail from the Armenian map dated 1691, made by the famous Armenian scholar and politician Eremia Cheleby Keomurjian (1637-1695) in Constantinople. It shows all the important Armenian churches, monasteries and religious centres. Here we see Mount Ararat near Echmiadzin, where the Catholicos is entertaining the Persian Sardar, the four peaked Aragatz is north (left) of Echmiadzin with the Monastery of Saghmosavanq and other churches found nearby, each with a relevant description in a cartouche[5].

The third oldest Armenian map is the World Map printed in 1695 by Tovmas Vanandetsi in Amsterdam. This map consists of the two hemispheres, America and Australia being incomplete. The cartographers being of Dutch origin had utilised all the latest cartographic information and up-to-date styles used in the Netherlands of the time. The map is beautifully prepared and elaborately decorated. At each corner there are scenes related to the four seasons as well as astrological and mythological figures.

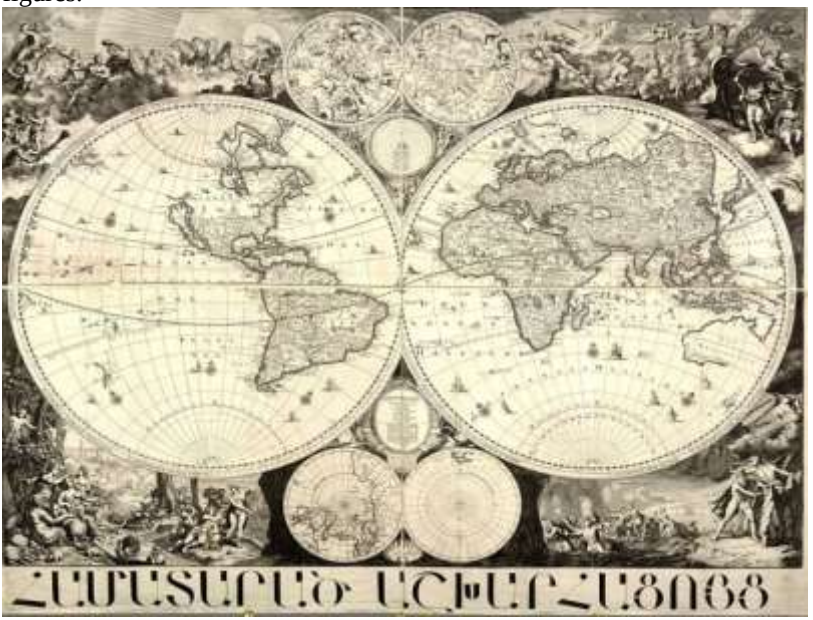

***Hamatarads Ashkharhatsuyts*, the first printed Armenian language world map, printed in 1695, Armenian publishing house in Amsterdam**

[5] - R. Galchian, A Brief History of the Maps of Armenia, Journal of Armenian Studies, Armenian National Academy of Sciences, Yerevan, 2013 , pp. 83-107.

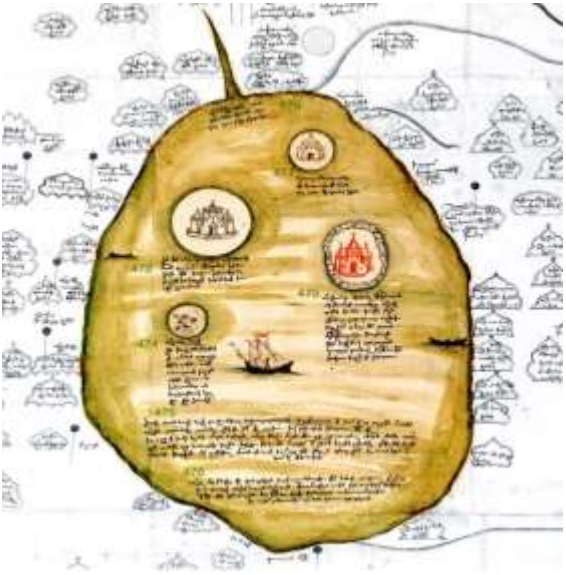

Yeremia Chelebi Keomurjian,The sanctuaries and pilgrims of the Lake Van

A large-scale atlas of the world was printed in Venice in 1849, with maps of the world, the solar system and each continent, as well as maps of the Ottoman Empire and Armenia, all beautifully laid out and coloured. This is considered to be the first full atlas in the Armenian language[6].

Historical atlas of Armenia, Venice 1849

The Monastery of St. Lazarus and its printing house have a

[6] - Ibid.

significant place in Armenian cartography, as from the early eighteenth century for almost two hundred years the most important maps in the Armenian language were printed there. (See Fig. below).

Armenian language map of the Ottoman Empire, printed in the Venetian Armenian Monastery of St. Lazzaro in 1787.

Hamatarads Ashkharatuyts, Venice, 1747

Ashkharatsuyts, Venice, 1751

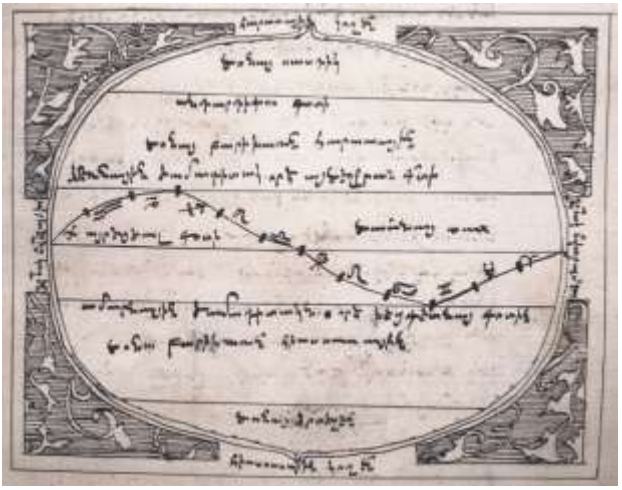

Armenian map of geographical zones. Matenadaran, Ms. 1780

In 1778 “Ashkharatsuyts Hayastaniayts” (Map of Armenia) which was prepared by Sultanian in Madras city of India, was printed in Venice.

Michael Chamchian included his map of Armenia in the first volume of his three-volume History of Armenia, printed in Venice in 1784.

Michael Chamchian, Venice 1784

Armenian map of the world, 1784

Armenian map of Africa

Since the middle of the nineteenth century, maps have become more accurate and reliable, their differences lying mainly in such relatively minor matters as place-names, scales, projection and detail.

Armenian map of Europe, St. Lazarus, Venice, 1786,
By Yeghia Entazian

Armenian map of Asia, St. Lazarus, Venice, 1787,
By Yeghia Entazian

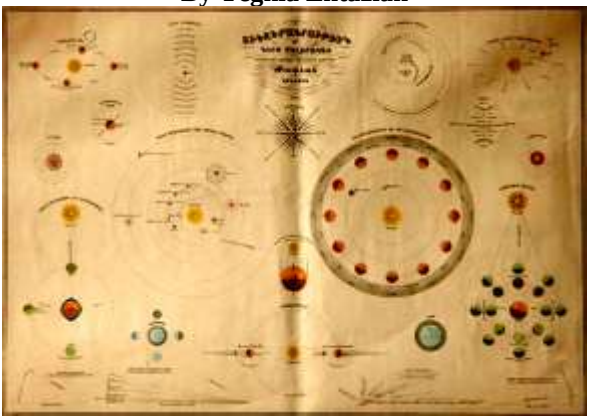

Armenian map of planets, Venice, supported by
Tatian Amira

It took much time and effort on the part of many geographers and cartographers to achieve this greater reliability. During the same period, in some maps the name of Armenia was gradually being substituted with other more 'acceptable' terminology, depending on who was the producer and where the map was printed.

Historical map of Armenia, printed in Venice, 1849

However, the reasons behind these changes were political rather than cartographic.

Armenian Globus, Vienna, 1850

Global cartography reached maturity in 1891, when the Fifth International Geographic Congress approved the execution of the International Map of the World with a scale of 1/1,000,000. It was only

after this final decision that the world could be properly surveyed, pending peace and the proper cooperation of the member states, both of which conditions are often elusive, even today.

Map of Armenia, Vienna, 1860

Chitchian prepared a world map in 1892 in city of Van (Western Armenia, under Turkish occupation). He called it “Hartagund” (Flat sphere).

“Hartagund” (Flat sphere)

In 1904 Armenian Student association of Geneva published “Armenia and neighboring countries” map prepared by H. P. Manisachian.

Lake Van, from travel account of Nerses Sargisian

Map of Armenia, by Manisachian, 1904

Vartanian prepared a historical map of Armenia in Tbilisi in 1910 (the following)[7]:

[7] - R. Galchian, Ibid.

Megerdich Kheranian of Van, prepared map of Van in 1913. It is hand-made on silk cloth.

Map of Van, by Megerdich Kheranian, 1913

During my several visits to Armenian cultural-religious complex (Cathedral, Museum, Pprinting house, Library, etc.) at New Julfa of Isfahan, Iran for my research on History of Armenians in Iran[8], I observed a few old maps prepared by Megerdich Kheranian in 1928, here are pictures taken from the video I prepared at 1997. One of them is "Armenia and neighboring Countries" which a copy of it is in Echmiadzin, and the other one is two hemispheres, both of them are handmade on cloth, as the following figures:

[8] - Published in 10 volumes.

Armenia and neighboring vountries, by Kheranian, 1928

Thwo hemispheres by Kheranian, 1928

After establishment of Soviet Armenia (Nov. 29, 1920) New era for the Armenian people began. Along with all other fields of Science, culture, industry, economy, agriculture, etc. Geography and cartography researches were planned and performed on systematic basis. For example in 1940 more than 90 Armenian maps were prepared, So far starting 1920, hundreds of maps in Armenian have been published in Armenia.

Although we have mentioned some of the Armenian geographers of Soviet Armenia and Republic of Armenia in previous sections , but It is appropriate to give a few lines about Academician, Prof. Suren Yeremian who can be called “Father of Geograpghy and Cartography of modern era of Armenia”.

The maps drawn by S.Yeremyan have taken their stable position in the treasury of historical cartography. By comparing the data of antique cartographical sources, particularly those of “Manual of Geography” by

Claudius Ptolemy (“Third map of Asia”) to the data provided by “Ashkharhatsuyts” [(«Աշխարհացոյց»-World Atlas) the authors of which are Movses Khorenatsi (the 5th century) and the continuer and editor of his work, Anania Shirakatsi (the 7th century)], S.Yeremyan drew the map of the Kingdom of Great Armenia. He created a valuable book and map, “Armenia according to Ashkharhatsuyts”. Owing to all of this Suren Yeremyan created a valuable book and map, “Armenia according to Ashkharhatsuyts”1. He also began restoring the initial original of “Ashkharhatsuyts” and published several of the 15 maps of the World Atlas. S.Yeremyan published the map of “the known world” (the oikumene) as well. It occupied only one part of the globe of the earth, the model of which S.Yeremyan restored, according to “Ashkharhatsuyts”.

With their accuracy S. Yeremyan’s maps containing the Armenian Highland and Great Armenia serve the purpose of solving historiographical problems in scientific and socio-political spheres, preserving the historical memory for future generations and truthfully presenting the historical picture of the Armenian territories. He remained true to his calling, working in the sphere of historical cartography. Among the voluminous maps dedicated to different epochs of Armenian history and published in recent years, the map dedicated to the Armenian empire of Tigran II the Great has a special significance. S.Yeremyan continued the traditions developed by previous generations of Armenian historians and cartographers, thus greatly contributing to the progress of the Armenological school of historical geography and cartography.

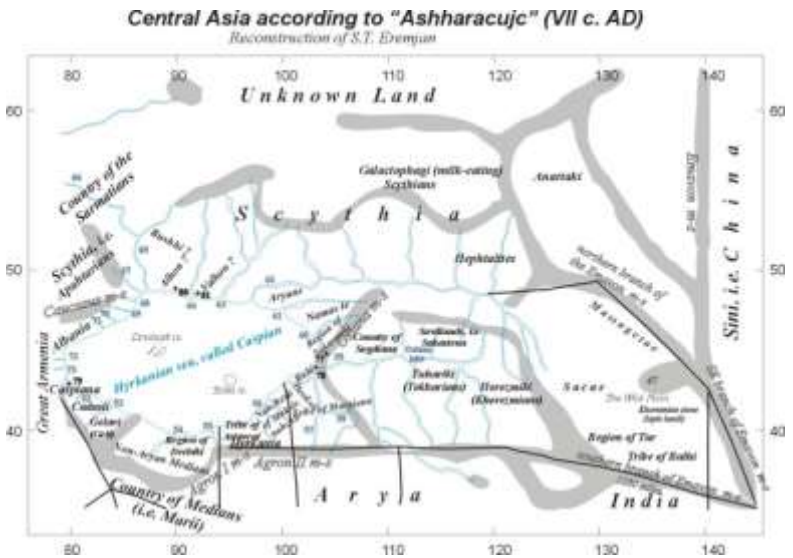

Central Asia according to Ashkharatsuyts, of Shirakatsi, by S. Yeremian

Studies of old maps have started relatively not very long ago, as they were initially limited to only facsimile edition of separate maps or collections and maps history, while nowadays, maps are also used for cartographic research.

Interest in cartography history has i ncreased in the late 18th and early 19th centuries, which was due to extensive development of the economy and the transportation network and the need for accurate mapping data for armies. At that time Europe began to publish copies of old maps with scientific comments.

One of the first such works is the “Atlas of Old Maps” published by French scientist M. F. Santarem (1791-1855)1 and “History of Cosmography”. In 1842-1862 E. F. Zhomar (1777-1862) published "Monuments of Geography History" collection etc.

Map of Greater Armenia (Eastern and Western Armenia) and Cilicia Armenian traditional costumes according to geographical locations

Until the mid-20th century, most of the scientific works were mainly devoted to the history of maps and biographies of outstanding cartographers, but from the 1950s onward researchers of old maps put some new subjects on the table. The complex approaches were typical for these new works. Significantly cartography history, cosmography, astronomy, mathematics and other sciences were interrelated and linked.

The first of our well-known cartographic publications, is "Armenian cartographic publications in 260 years (1695-1955)" published in Yerevan in 1957. The first collection about old maps of Armenia was a collection consisting of 25 maps, "The Overview of Armenia's Geographical Unit" by Geographer-cartographer admiral Zatik Khanzadian (born in Manasa Western Armenia in 1886 died in1980 Paris). In 1960 he compiled collection of large number of maps in "Atlas of Historical Geography of Armenia", dedicating it to the glorious 40th anniversary of Soviet Armenia. Atlas consists of maps of ancient times up to the present time.

In 1961 the " Atlas of the Armenian Soviet Socialist Republic" was published by editorship of A. Baghdasarian in Yerevan-Moscow, whose last Two pages are entitled "The Image of Armenia on Old Maps". Here are the seven maps depicting the territory of Armenia by title, without comments.

In 1976 an article titled " Armenian Medieval Oval map", was published by M.M. Khachatrian[9].

[9] - V. Mkhitarian, An overview of the history of old mapspublication and research, “Armenological Issues” No. 3(9), State University of Yerevan, 2016.

In 2004 R. Galchian published a luxury collection of "Historical Maps of Armenia, Cartographic Heritage".

In 2004, collection of 4 maps on "Armenia in the World's Oldest Maps" was Published by P. Tekeyan.

In 2004-2012 B. Harutyunyan publishes a three-volume "Atlas of History of Armenia" Collections of maps have not only cognitive and scientific but also political importance.

سرزمین‌های جداشده و تهدید تمامیت ارضی ایران (۲)

دکتر میر مهرداد میرسنجری

سرزمین های جدا شده از ایرا ن در طول ۱۹۶ سال گذشته

با توجه به تهدید های مرزی موجود علیه تمامیت ارضی ایران بد نیست به این نکته اشاره کنیم که سرزمین کنونی ایران، تنها سی درصد از ناحیه‌ای وسیع است که در تاریخ با نام‌های «ایران‌زمین»،«ایران‌بزرگ» یا «ایرانشهر» و در جغرافیا با نام «فلات ایران» شناخته می شود. ترفند ها و دسیسه های بیگانگان و سستی پادشاهان بی کفایت گذشته بخش های زیادی ازاین سرزمین کهن را در طول فاصله کوتاه ۱۹۶ ساله از ایران بزرگ جدا نمود که مروری بر چگونگی هر یک از این جدایی ها به رغم تلخی بسیار برای میهن گرایان ایرانی جهت الزام جدیت و حساسیت ما دست کم برای حفظ سرزمین های باقیمانده موجود بسیار آموزنده خواهد بود..

گستره سرزمین‌های جدا شده از ایران در قراردادهای ترکمانچای،گلستان،آخال،پاریس و... به قرار زیر است:

سرزمین های جدا شده قفقاز بر اساس قرارداد های گلستان و ترکمانچای با روسیه(۱۸۱۳ و ۱۸۲۸ م.):

آران و شروان: ۸۶۶۰۰ کیلومتر مربع؛
ارمنستان: ۲۹۸۰۰ ک .م؛
گرجستان: ۶۹۷۰۰ ک.م؛
داغستان: ۵۰۳۰۰ ک.م؛
اوستیای شمالی: ۸۰۰۰ ک.م؛
چچن: ۱۵۷۰۰ ک .م؛
اینگوش: ۳۶۰۰ ;ک.م
جمع کل: ۲۶۳۷۰۰ کیلومتر مربع

سرزمین‌های جداشده ایران شرقی براساس پیمان پاریس و پیمان منطقه ای مستشاران انگلیسی:

هرات وافغانستان: ۶۲۵۲۲۵ ک.م؛
بخش‌هایی از بلوچستان و مکران: ۳۵۰۰۰۰ ک.م؛
جمع کل: ۹۷۵۲۲۵ کیلومتر مربع

سرزمین‌های جداشده ورارود(ماوراءالنهر) بر اساس پیمان آخال با روسیه(۱۸۸۱ م.):

ترکمنستان: ۴۸۸۱۰۰ ک.م؛
ازبکستان: ۴۴۷۱۰۰ ک.م؛
تاجیکستان: ۱۴۱۳۰۰ ک.م؛
بخش‌های ضمیمه شده به قزاقستان: ۱۰۰۰۰۰ک.م؛
بخش‌های ضمیمه شده به قرقیزستان: ۵۰۰۰۰ ک.م؛
جمع کل: ۱۲۲۶۵۰۰ کیلومترمربع

سرزمین های جداشده جنوب خلیج فارس بر اساس پیمان منطقه ای مستشاران انگلیس:

امارات: ۸۳۶۰۰ک.م:
بحرین: ۶۹۴ ک.م:
قطر: ۱۱۴۹۳ک.م:

عمان: ۳۰۹۵۰۰ک.م:
جمع کل: ۴۰۵۲۸۷کیلومتر مربع

مساحت سرزمین‌های جدا شده از ایران درونی به همراه دو سوم کردستانات (که در دوره صفویه به اشغال عثمانی در آمد و بعد ها در بین سه کشور ترکیه،عراق و سوریه تقسیم شد) به مساحت تقریبی ۲۰۰۰۰۰ک.م. و نیز عراق به مساحت ۴۳۸۳۱۷ک.م. در جمع حدود ۳,۵ میلیون کیلومتر مربع بالغ می شود که این مقدار تجزیه یک کشور در کل تاریخ ایران و دنیا بی سابقه است.

فرجام سخن

براساس نص صریح قانون اساسی هیچ گونه تغییری در مرز های خشکی و آبی کشور از سوی هیچ فردی مجاز نیست ودرآن آشکارا حفظ تمامیت ارضی کشور را به همراه استقلال، آزادی و جمهوری اسلامی از مهم ترین ارکان حفظ کشور عنوان کرده است..
در اصل نهم قانون اساسی آمده است: «در جمهوری اسلامی ایران، آزادی، استقلال، وحدت و تمامیت ارضی کشور از یکدیگر تفکیک‌ناپذیرند».
اصل هفتاد و هشتم قانون اساسی نیز تصریح می‌کند: «هرگونه تغییر در خطوط مرزی، ممنوع است» .
در اصل یکصد و پنجاه و دوم نیز آمده است: «سیاست خارجی ما بر اساس نفی هرگونه سلطه‌جویی و سلطه‌پذیری، حفظ استقلال همه‌جانبه و تمامیت ارضی کشور است. » همچنین بنا بر اصل ۱۵۳ قانون اساسی «هرگونه قرارداد که موجب سلطه بیگانه شود، ممنوع است.
بنا بر این بسیار به جا خواهد بود که نمایندگان محترم ملت و دست اندرکاران سیاست خارجی ایران در برابر اقدامات و دسیسه های بی سرو صدای دشمنان ایران که مترصد تصاحب پاره ای دیگر از سرزمین کهن مان هستند همواره هوشیاری لازم را داشته باشند.
۱- ادعاهای متقابل ایران واکنش مناسب به ادعاهای بی پایه امارات است.
- اظهارات بی پروای مقامات اماراتی از جمله رییس امارات، عبدا.. بن زاید وزیر خارجه امارات و عبدالعزیز بن صقر رئیس مرکز پژوهش های خلیج فارس درباره جزایر سه گانه ایران در خلیج فارس، اکنون به یک رویه تبدیل شده است و اماراتی ها در هر فرصتی با تکرار این ادعای کذب سعی در مظلوم نمایی به جهانیان و قلب ماهیت یک واقعیت آشکار تاریخی دارند.
جزایر سه‌گانه ابوموسی، تنب بزرگ و تنب کوچک همچون همه جزایر و سواحل کرانه‌های شمالی و جنوبی خلیج فارس در طول تاریخ کهن ایران‌زمین متعلق به ایران بوده و خواهد بود و ایرانیان حقوق ملی تاریخ خود را هیچ‌گاه فراموش نکرده‌اند و اگر سه و نیم میلیون کیلومتر مربع از ایران بزرگ از جمله هفده شهر قفقاز، سمرقند و بخارا، مرو و فیروزه، کوه آرارات، هرات و بحرین بر اثر غفلت تاریخی شاهان قاجار و پهلوی از ایران جدا شدند، ملت ایران پیشینه سترگ خود را از یاد نبرده‌اند.
این در حالی است که ملت ایران در تاریخ چند هزار ساله خود و به ویژه در طول جنگ هشت ساله عراق علیه ایران به اثبات رسانده‌اند که با رشادت و ازخودگذشتگی جوانان پاک

و فداکار و تقدیم خون گلگون صد هاهزار شهید و رشادت‌های ده‌ها هزار جانباز قطع عضو و شیمیایی و ایثار هزاران خانواده داغدار شهیدان جاویدالاثر از وجب به وجب مرزهای خشکی و آبی میهن عزیز خود ایران دفاع کردند و اجازه نداده‌اند که هیچ‌یک از اهداف شوم سردار مفلوک قادسیه که شامل لغو قرارداد ۱۹۷۵ الجزایر، حاکمیت کامل بر اروندرود، تجزیه خوزستان و نیز جدا ساختن جزایر سه‌گانه از ایران بود، به نتیجه برسد و دیگر بار نیز اجازه نخواهند داد که پاره‌ای دیگر از ایران همچون بحرین از مام میهن جدا شود.
بنا بر قوانین بین‌المللی، طرح هر دعوای حقوقی در صورت وجود اختلافات بین دو کشور قابل بررسی خواهد بود؛ بنابراین، اعراب همواره بر وجود اختلافات میان ایران و امارات دامن می‌زنند تا بر مبنای القای لزوم حل اختلافات ادعایی در مراجع بین المللی پای ایران را به دادگاه بین‌المللی لاهه بکشانند که خوشبختانه ایرانیان تاکنون با هوشیاری برای بی‌اثر کردن این ترفند پان‌عربیست‌های ضدایرانی، وجود اختلافات میان خود و امارات را همواره رد کرده و این مسائل را صرفا ادعاهای واهی و غیرقانونی امارات متحده عربی علیه تمامیت ارضی ایران اعلام می‌کند و همواره در پاسخ به ادعاهای واهی اعراب، ضمن تأکید بر تعلق ابدی این جزایر به ایران، سخنان تجاوزگرانه دشمنان ایران را محکوم کرده است. ولی به نظر می رسد جهت تکمیل این سیاست به جا به دلیل تکرار و پافشاری اعراب نسبت به ادعای واهی امارات، ایران نیز به افشاگری حقوق تاریخی خود در مالکیت بحرین (که در فرآیند جدایی آن از مام میهن اشکالات فراوان حقوقی مستتر هست) و نیز حقوق ایران در جزیره سیر ابو نعیر (که در اشغال امارات است) و حتی دوبی(که در دوره نادر شاه تبعید گاه زندانیان ایرانی بوده است) بپردازد.
ـ بدون تردید، پیش‌شرط ایران برای هرگونه مذاکره رو در رو جهت رفع سوءتفاهم با امارات درباره جزیره ابوموسی، باید به تعهد و الزام امارات متحده در به کارگیری نام صحیح تاریخی، بین‌المللی و رسمی خلیج فارس همراه باشد و در غیر این صورت هیچ مذاکره‌ای با طرف اماراتی برای ایرانیان قابل قبول نخواهد بود.
ـ بسیار به جا خواهد بود در برابر اقدام امارات در نامگذاری خیابان مجاور سفارت جمهوری اسلامی ایران در امارات با نام جعلی ابداعی توسط این کشور، ایران نیز خیابان مجاور سفارت امارات در تهران را با نام زیبای «خلیج فارس» مزین کند.
ـ روشنگری و بهره‌گیری از پتانسیل صدها هزار ایرانی مقیم امارات، بحرین، قطر و کویت در قبال منافع ملی ایران در خلیج فارس و تحریم تجاری ،مالی دوبی هرچند مقطعی و کوتاه مدت علاوه بر درس عبرتی اساسی برای واقع نگری دشمنان ایران اهرم فشاری قاطع در برابر تکرار ادعاهای واهی امارات علیه تمامیت ارضی ایران نیز خواهد بود.

۲- ۱۴۰۰۰دلار سهم هر ایرانی از غرامت عراق و قرارداد ۱۹۷۵ الجزایر نیز غیر قابل تغییر است.
- دولت و سیاست گذاران ایران باید به این نکته بسیار مهم توجه نماید که پیش از هردگرگونی قریب الوقوع و جدایی احتمالی کردستان عراق، دولت یا دولت های جایگزین حکومت فعلی را ملزم به اجرای عملی قراردادمرزی ۱۹۷۵ الجزایر نماید چرا که عدم توجه به این مساله سبب تکرار مشکلاتی که حکومت های جایگزین شوروی پیشین در باره قرارداد های ۱۹۲۱ و ۱۹۴۰ برای ایران پیش آورده اند خواهد شد.

اخیرا علاوه بر جلال طالبانی رییس جمهور عراق و سایر مقام های دولتی آن کشور،چندین بار سخنانی از مقام های رسمی اقلیم کردستان عراق (که به صورت خود مختار اداره می شود) و شخص مسعود بارزانی رییس این منطقه انتشار یافته که در آن بر لزوم نادیده گرفتن قرارداد مرزی ۱۹۷۵ الجزایر در مرز های مناطق کردنشین همجوار ایران تاکید شده است.باید توجه داشت که این دیدگاه ها تهدیدی مستقیم علیه تمامیت ارضی فعلی ایران در غرب کشور به ویژه مناطق کرد نشین همجوار با عراق تلقی می شود و پیامد های ناگواری را می تواند به همراه داشته باشد.

لازم به ذکر است که قرارداد ۱۹۷۵ الجزایر به عنوان قراردادی رسمی و بین‌المللی بر پایه موازین حقوق بین‌الملل، نه هیچ‌گاه به طور یکجانبه قابل لغو است و نه با جابه‌جایی دولت‌ها قابل بازنگری و تغییر است و قابل توجه این کهبر خلاف ادعاهای آقایان طالبانی و بارزانی در باره اروند رود تعلق تاریخی اروند رود به ایران حتی در شاهنامه فردوسی نیز بازتاب داشته است: اگر پهلوانی ندانی زبان به تازی تو اروند را دجله خوان(در هزار سال پیش هنوز فرات با دجله یکی نشده بود و به همین دلیل ایرانیان به دجله اروند می‌گفتند.)

- مقام‌های عراق بارها گفته‌اند زیر بار غرامت جنگی و قراردادی که دولت پیشین عراق به ایران تحمیل کرد نمی‌روند. این در حالی است که بنا بر حقوق بین‌الملل و همان گونه که پیشتر اشاره شد، تغییر دولت‌ها نمی‌تواند حکومت‌های جایگزین را از مسوولیت عملکرد و قراردادهای منعقده دولت‌های پیشین مبرا نماید. همان‌گونه که دولت ژاپن پس از چهل سال از عملکرد جنایتکارانه دولت های پیش از خود علیه مردم کره عذرخواهی کرد و یا در نمونه ای دیگر دولت آلمان، هنوز پس از گذشت بیش از شصت و چهار سال از پایان جنگ جهانی ، غرامت‌های آسیب‌دیدگان جنگ را پرداخت می‌کند. به طور مرتب

- غرامت‌های جنگ تحمیلی عراق علیه ایران نیز، متعلق به فرد یا گروه خاصی نیست که این اجازه و یا علاقه را داشته باشند که آن را ببخشند یا هبه کنند، بلکه این غرامت ها متعلق به فرد فرد ایرانیانی است که با گوشت و خون خود، مصیبت‌های جنگ را متحمل شده‌اند و عزیزان و پاره تن خود را برای حفظ شرافت و ناموس ایرانی وتمامیت ارضی ایران زمین از دست داده اند...

در جنگ خانمان‌سوز عراق علیه ایران که به عنوان طولانی‌ترین جنگ کلاسیک قرن بیستم شناخته می‌شود، حدود یک میلیون ایرانی شهید، مجروح، نقص عضو و یا شیمیایی شده‌اند و این در حالی است که تعداد ایرانیانی که دچار مشکلات روحی و روانی ناشی از جنگ شده‌اند ودیگر خسارت های غیر مستقیم جنگ، محاسبه نشده است. علاوه بر این، با گذشت بیست و یک سال از پایان جنگ بسیاری از خانواده‌های ایرانی، هنوز هیچ اثری از عزیز خود نیافته‌اند و در غم دیدار فرزندانشان چون شمع می‌سوزند؛ لذا این ملت ایران هستند که حق تصمیم‌گیری چگونگی دریافت غرامت بر حق خود را خواهند داشت.

- جنگ عراق علیه ایران بر پایه برآورد کارشناسان، بیش از پنجاه سال توسعه اقتصادی ـ اجتماعی ایران را به تعویق انداخته است؛ بنابراین، غرامت هزار میلیارد دلاری، تنها بخشی از همه خسارت‌هایی است که ملت ایران متحمل شده و خواهد شد.

- سر باز زدن حکومت جایگزین عراق از پرداخت غرامت‌های جنگ تحمیلی به ایران، آن گونه که طالبانی پیشتر اعلام کرده، شجاعت نیست و شجاعت زمانی مصداق خواهد داشت

که دولت عراق،به عنوان وارث دولت های پیشین، رسما از شهروندان ایرانی پوزش بخواهد و برای پرداخت حقوق حقه ملت ایران اعلام آمادگی نماید.

- بی‌تردید برای کشورهای حاضر در عراق که برای بهره‌برداری از ثروت‌های هنگفت دویست میلیارد بشکه ای نفت خام عراق که بزرگ ترین منابع نفتی دنیا را دارا است برای خود برنامه‌های طولانی‌مدت را پایه‌گذاری کرده‌اند، پرداخت غرامت به ملت ایران همچون خاری در گلوی آنهاست که سبب شده این کشورها به روش‌های گوناگون از جمله فشار به مقامات عراقی نزدیک به ایران،دولت ایران را به عقب‌نشینی از حق نسل‌های حاضر و آینده ایران وادار کنند.

- در حالی که غرامت‌های میلیاردی جنگ کوتاه‌مدت عراق علیه کویت، مدت‌هاست به طور منظم از سوی عراق پرداخت می‌شود و از سویی عراق از منابع بالقوه عظیمی برای پرداخت غرامت به ایرانیان برخوردار است بنا براین به هیچ روی قابل قبول نیست که با هر توجیهی بخشش در پرداخت غرامت های بر حق ایرانیان صورت پذیرد.

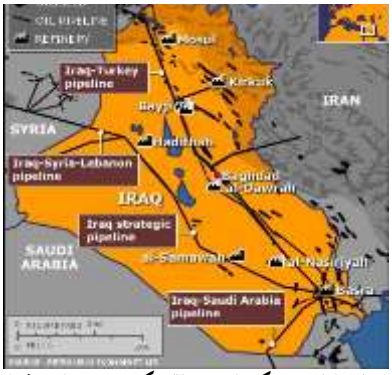

منابع عظیم نفتی ۲۰۰میلیارد بشکه ای عراق که می تواند غرامت های ۱۰۰۰میلیارد دلاری ایرانیان را تامین نماید .

- هرچند بخشش دیون عراق به ایران از آرزوهای دیرینه عراقی ها است با این حال در راستای نوع دوستی ایرانی و عدم فشار کوتاه مدت به عراقی ها راهکارهای چگونگی پرداخت غرامت به ملت ایران (که برای هر ایرانی بیش از ۱۴۰۰۰دلار براورد می شود) قابل پیش بینی است.

- ایرانیان پس از اثبات حسن‌نیت طرف عراقی، عذرخواهی رسمی عراق از ملت شهید پرور ایران ،اجرای میله گذاری دقیق مرزی بر اساس قرارداد ۱۹۷۵ الجزایر، واعلام رسمی آمادگی پرداخت غرامت از سوی طرف عراقی، می‌توانند حسن‌نیت خود را با پیشنهادهایی به اثبات برسانندکه از آن جمله می توان به موارد زیر اشاره نمود.

-قسط بندی طولانی‌مدت غرامت‌های عراق با به کارگیری تجربه آلمان پس از جنگ جهانی

-بهره‌برداری اختصاصی و بلندمدت از ۲۰۰ میلیارد بشکه ذخیره میادین نفتی عراق که برخی از چاه های غنی آن کشوردر مجاورت ایران قرار دارند .

-مشارکت کشورهای عربی و غربی کمک‌کننده عراق در جنگ در پرداخت غرامت به ایران.

اساطیر ایران باستان

آبان ۱۳۹۵ بابک زارع

از آنجا که اساطیر بن مایه های فرهنگی و اعتقادی هر سرزمین را تشکیل می دهند، اساطیر ایران نیز از این قائده مستثنی نیست. در این مقاله سعی شده است که عمق نگرش ایرانیان باستان از لابلای زندگی پادشاهان پیشدادی و کیانی – مقابله میان خیر و شر – پهلوانان و دلیران و خدایان باستان در معرض دید قرار گیرد. قربانی کردن برابر خدایان و مراسم آیینی و جشنها، آفرینش و اعتقاد به سرای باقی فضای کلی اسطوره ی ایرانیان را تشکیل می دهد که هر کدام به طور مفصل و ذکر شواهد و نمونه هایی تشریح می شود.

مقدمه:

اساطیر هر ملت که زیرساخت ها و باورهای بشر کهن را نسبت به خدا، انسان و جهان نشان می دهد. انسان مشتاق را برمی انگیزد که به ژرفای زندگی گذشتگان فرو رود و هسته و باطن این اعتقادات و باورها را بیابد. لذا در این مقاله، عناوینی که موضوعات اصلی اساطیر ایرانی را تشکیل می دهد همچون: خدایان ایران باستان، قهرمانان ایزدی، فرهّ ی ایزدی، مرغان افسانه ای، اعیاد و جشن ها، نیروهای خیر و شر، آفرینش، حشرات موذی، اعتقاد به سرای باقی، بهشت و دوزخ و روان درگذشتگان مورد بررسی قرار می گیرد.

اسطوره: جمع آن اساطیر است؛ به معنی افسانه و سخن بی اساس است. افسانه ،حکایت ها و داستان های عامیانه ای است که بر زبانها روان و جاری است اما وقتی که به وسیله اندیشمندان در قالب جهان بینی سازمان یافته و منظوم به عنوان پیشینه ی فرهنگی یک ملت ارائه می شود، اسطوره نامیده می شود. اسطوره از دریافت های درون آدمی سرچشمه می گیرد و رؤیایی همگانی و تباری و قوی است.

انسان در جهان بینی اسطوره ای می کوشد تا برای سؤالاتی که درباره ی خدا، انسان و جهان در ذهن او مطرح می شود، پاسخی بیابد. زبان اسطوره رمزی و نمادین است. اگر لایه های بیرونی اسطوره را کنار بزنیم، لایه های درونی آن حقایقی را درباره زندگی انسان و اعتقادات او بیان می کند و بیان آن پوشیده و پنهان است. اسطوره، تلاش و کوشش انسان آغازین را در رسیدن به حقیقت نشان می دهد. البته فقط با توجه به نمای ظاهری آن نمی توان این حقیقت را کشف کرد.

واژه ی « اسطوره» در زبان پارسی وامواژه ای است برگرفته از زبان عربی. اما این واژه ی عربی نیز وامواژه ای است که از اصل یونانی آن به معنی خبر خوش، مژده و بشارت است. (بهار، ۱۳۵۷، ۳۴۳)

خدایان ایران باستان:

۱- خدای یگانه حضرت زرتشت در اوستا اهورامزدا است. در خطوط میخی پادشاهان هخامنشی اورامزداه می باشد. امروز در فارسی هرمزد به فتح میم و هرمزد به ضم میم و اورمزد و هورمزد می گوییم. مزدا در اوستا یسنا ۴ (هفت ها) فقره ی اول به معنی حافظه می باشد. در خودگاتها یسنای ۴۵ فقره ی اول مزد به معنی به حافظه سپردن و به یاد داشتن است. پس مزدا یعنی هوشیار و دانا. اهورامزدا به معنی سرور دانا است. پیش از ظهور زرتشت اسم معمولی خدای ایرانیان بغ بوده است. کلمه ایزد که در فارسی به معنی خدا هم می باشد به معنی شایسته ی ستایش است که در اوستا برای اهورامزدا استعمال شده است.

در فقره ی هفت و هشت یشنا نامهای مختلف اهورامزدا گفته می شود.

«آنگاه اهورامزدا گفت: ای زرتشت پاک! کسی که از او سؤال کنند اسم من است. دوم کسی که گله و رمه بخشنده است سوم کسی که تواناست و ...»

۲- ناهید: آب بعد از آتش مقدس ترین عنصر است. اسم کامل فرشته ی آب اردوسیور ناهید می باشد. چون این فرشته مؤنث است گاهی بانو را به آن می افزایند. در اوستا از یک فرشته ی دیگر که نگهبان آب و مذکر است، یاد شده است. این فرشته «اپم نپات» نام دارد. ناهید پاک و بی آلایش است. مجموعاً به معنی رود قوی پاک با آب توانای بی آلایش است. در فارسی نیز ناهید اسم ستاره زهره است یعنی؛ همان ستاره ی زیبایی که رمها اسم الهه وجاهت را به آن داده ونوس **Venus** خواندند.

اردوسیور ناهید با الهه بابلی ایستار **Istar** برابری نموده پرستیده شد.

کتیبه ای که از اردشیر دوم در روی پایه ستونی در همدان پیدا شده است می گوید: «این ایوان را من به خواست اهورامزدا و آناهیتا و مترا بنا کرده ام. بشود که اهورامزدا و آناهیتا و مترا مرا در پناه خود گرفته از هر کینه و خصومتی حفظ کنند و آنچه من ساخته ام ویران نسازند.»

(پورداود، ۱۳۷۷، ۱۶۸)

در آبان یشت کرده ی چهارم می گوید:

«او دشمن دیوها و مطیع کیش اهورایی است فزاینده ی گله و رمه است. نطفه ی مردان را پاک می کند. رحم زنان را برای زایش پاک می کند. زورمند، درخشان و بلندبالا و خوش اندام توصیف شده است. ...»

۳- مهر: مهر در اوستا و کتیبه های پادشاهان هخامنشی میثرَ **Mithra** و در سانسکریت میترَ **Mitra** آمده است. در پهلوی میتر **Mitr** شده امروز مهر می گوییم و به معنی عهد و پیمان و محبت و خورشید از جمله معانی آن است. در سانسکریت هم میترَ به معنی دوستی است و در وید برهمنان مانند اوستا پروردگار روشنایی و فروغ می باشد و پاسبان راستی و پیمان است و در هر دو کتاب ضددروغ می باشد. میثرَ اوستا را با وارونای وید می توان مقابل نمود که در بسیاری از خصایص و اوصاف نزدیک به اوست.

اردشیر سوم در خرابه پرسپولیس در تخت جمشید می گوید:« اهورامزدا و بغ مبثرَ مرا و این مملکت را و آن چه را که به توسط من ساخته شده است باید نگهداری کند.»

دلیری و بینایی و فریفته نشدنی از صفات مختص مهر است. مهر فرشته روشنایی و جنگ است و در روز قیامت به همراهی سروش روشن روان راستگویان را در سر پل چنوت از دست دیوها که می خواهند او را به دوزخ کشانند، نجات می دهد. انواع گل بنفشه مخصوص به مهر است. قلمرو نفوذ مهر به تمام ممالکی که در تحت استیلای شاهنشاهان بود رسید. در بابل با پروردگار محلی شمش **Schmasch** و در ممالک یونانی با پروردگار خورشید یونانی هلیوس**Helios** خویش به هم رسانید و پرستیده شد و معبد مهر در سرداب مانند در زیرزمین یا غار ساخته می شده برای آنکه گاو ازلی درون غاری به دست مهر قربانی شده بوده است.س

«مهر کسی است که دیوها را سربکوبد کسی که نسبت به اشخاصی که خودشان را مقصر می سازند خشم گیرد. کسی که از مردمان پیغام شکن انتقام کشد. کسی که اگر به او دروغ گفته نشود، به مملکت قوه سرشار ببخشد.»

«مهریشت، کرده ی ۷»

آذر: ایرانیان آذر را موهبت ایزدی دانسته شعله اش را یادآور فروغ رحمانی می خوانند. در نزد هندوان اگنی Agni اسم آتش و اسم پروردگار آن است؛ اما ایرانیان به این عنصر و به فرشته ی موکل آن آترا نام نهادند. در پهلوی آتُر گفته اند. لغت آتورتان به معنی پیشوایان دینی است و آذر از همین ریشه است. آذر در اوستا پسر اهورامزدا خوانده شده است. ایزد آذر رقیب ضحاک برانگیخته شده که از طرف سپنت مینو به ضد ضحاک برانگیخته شده تا وی را از رسیدن به فر یعنی فروغ سلطنت باز دارد. در فصل ۱۷ از بند هشن از آتش سه آتشکده ی معروف ایران قدیم که عبارتند از: آذرگشسب شیز نزدیک ارومیه، آذرفروبار در کارین فارسی، آذربرزین مهر در ریوند خراسان صحبت شده است.

سروش: در اوستا سَراوَشَ و معنی آن اطاعت و فرمانبرداری است. سروش از سرو که به معنی شنیدن است، در ادبیات فارسی به معنی فرشته است. سروش از حیث مقام و رتبه با مهر همسر و برابر است. دیو کُندَ دشمن سروش است. دیو ائشمَ Aesma بزرگترین رقیب سروش است. معنی آن غضب و ویرانی و فساد است و این دیو را امروزه خشم می گویند. مرغ سحر خروس، به معنی خروش برآوردن، از طرف سروش فرشته ی شب زنده دار گماشته شده است که بامدادان مردم را در پی ستایش خداوند بخواند. محافظت روح انسان در سه شب اول پس از مرگ با سروش است.

سروش کسی است که هرگز به خواب نرفته هوشیار آفرینش مزدا را پاسبانی می کند؛ کسی که هرگز به خواب نرفته هوشیار آفرینش مزدا را نگهبانی می کند، کسی که سراسر جهان را پس از فرورفتن خورشید با سلاح آخته حفظ می کند. (سروش یشت ها دخت، کرده ی ۲)

ایزد ماه: در سانسکریت هاس می گویند. ماه هم مانند خورشید ستوده و مورد تکریم بوده است. از آنجا که ماه حافظ جنس ستوران است، بسا در اوستا مربی گیاه و رستنی خوانده شده است. هلال ماه بخصوص یکی از علائم ایران قدیم است و در روی بیشتر مسکوکات پادشاهان ساسانی دیده می شود.

«ماه حامل نژاد ستوران را گوش یگانه آفریده را گوناگون را خوشنود می سازیم. مانند بهترین سرور اوستا آن را به من بگوید (زرتشت) برطبق قانون مقدس بهترین داور است. فرد پاکدامن دانا آن را بگوید.»

(یشت ها، ماه یشت، ۳۲۱)

خورشید: در اوستا هوَرخشئت و در پهلوی خوریشت گویند. شئت صفت است به معنی درخشان و درفشان و بعدها خورشید گفتند. کلمه ی دیگر که برای خورشید استعمال می کنیم آفتاب است. آفتاب از آب به معنی روشنی و درخشندگی است و از تاب به معنی تابیدن و گرم کردن است.

«هنگامی که خور برآید زمین اهورا آفریده پاک شود.آب روان پاک شود. آب چشمه پاک شود. آب دریا پاک شود. آب ایستاده پاک شود. آفرینش راستی که از آن خرد مقدس است، پاک شود.(یشتها،خورشیدیشت، فقره ی ۲)

تشتر: تشتر در اوستا تیشتریّه آمده است و در پهلوی تیشتر و در فارسی پهلوی تیشرَ و در فارسی تشتر می گوییم. در فقره ی ۴۴ از تشتر شیت آمده است:« ما ستاره تشتر درخشان و باشکوه را تعظیم می کنیم که اهورامزدا او را سرور نگهبان همه ستارگان برگزید چنان چه زرتشت را برای مردمان. در فرهنگها به معنی فرشته باران است وآن را میکائیل نیز ترجمه کردند.» بند هشن می گوید: «در آغاز وقتی که خرد خبیث برضد خرد مقدس برخاست تا

وظیفه خود را در بارندگی بجا آورد. رقیب او دیو خشکی اپوش به صورت اسب سیاهی با سمهای گرد از پی خصومت به سوی وی دوید. از اهورامزدا یاری طلب نمود. خداوند به او قوت بخشید. آب برگرفته پیش از پیش ببارید. در مدت این بارندگی دیوهای سپینچکر (**Spinchekr**) و دیو اپوش بر ضد تشتر کوشیدند. آتش وازیشته (**Vazishta**) از گرز تشتر شراره کشیده سپینچکر را هلاک نمود.

«آنگاه این آب را ستویس به هفت کشور رساند. وقتی که او در موقع تقسیم پاداش حضور بهم رساند، آنگاه تشتر زیبا و صلح بخش به سوی ممالک آید تا آنکه آنها از سال خوب بهره مند شوند. اینچنین ممالک آریایی از سال خوش برخوردار گردند.» (تیر یشت، فقره ی ۹)

ایزدگوش: (دروا اسپ یشت): در اوستا گااوش (**Gaus**) و در فارسی گوش می گویند. گوش به معنی آلت شنوایی و در اوستا گئوش به معنی گاو و (گااوش) فرشته حافظ چارپایان از آن مشتق شده است. فرشته نگهبان چارپایان گاهی گوش خوانده می شود و گاهی دروا اسپا. دروااسپا به معنی درست دارنده ی اسب است. او سالم نگهدارنده ی چارپایان خرد و بزرگ ناهید شده است.

«کسی که دارای اسبهای زین شده گردونهای تکاپوکننده چرخ های خروشنده است. نیرومند خوش اندام بهره ی نیک بخشنده و درمان بخشی که برای یاری مردان پاک بیشه سالم و اقامتگاه مهیا دارد.» (گوش یشت، کرده ی ۱، فقره ی ۲)

رشن: رشن بعد از مهر و سروش سومین داور محکمه روز واپسین است که در اوستا رشنو آمده است. این کلمه صفت است یعنی عادل و دادگر. کلمه رشن از رز به معنی مرتب ساختن و نظم دادن است. این فرشته مخصوصاً برضد راهزنان و دزدان است و در همه جا حضور دارد. به قول بند هشن:« نیسترون (نسرین) گل مخصوص رشن است.» ما استغاثه می کنیم ما خواستاریم خشنود می سازیم آن رشن توانا را همچنین دوستی را. من به این ور برقرار شده به یاری می خوانم. به سوی آتش برسم به سوی کف دست سرشار به سوی ور روغن و به سوی شیره ی گیاهان.» (رشن یشت، فقره ی ۵)

ویو: اندروای (ایزدهوا) ویو (**Vayu**) را در پهلوی وای یا اندروای گفته اند. این کلمه را می توان باد یاهوا ترجمه کرد. در وید برهمنان لغت وایو ندرتاً برای باد استعمال شده است. غالباً اسم پروردگار مخصوص عنصر باد است و اکثر بااندرا **Indra** یکجا نامیده شده است.

در فصل ۲۷ بند هشن فقره ی ۲۴ واترنگبوی (بادرنگبوی) گیاه مخصوص ایزدباد نامیده شده است. دو ویو داریم: یکی ایزدی است که نگهبان هوای پاک و سودبخش و دیگری دیوی است که مظهر هوای ناپاک و زیان آور است. فصل ۲ فقره ۱۱۵ از وای وه وتر (هوای خوب و هوای بد) صحبت شده است. وای وتر به همراهی دیوهای دیگر در مقابل وای وه و سروش و بهرام در سر پل چنوت می کوشند که روح را به دوزخ بکشانند. دیو ویو با دیو مرگ در ارتباط است. اساساً وایو نزد اقوام آریایی هند و ایرانی اسم یکی از پروردگاران طبیعت و دارای خصایص معینی بوده که بعدها نزد ایرانیان امتیاز گرفته است.

ایزدرام: رام در اوستا رامَ **Rama** یا رامن آمده و در پهلوی رامشن گفته اند و به معنی صلح و سازش و خوشی و شادمانی است. رام با صفت خواستر َ**Xastra** آمده که به معنی چراگاه و علوفه و اغذیه است. مجموعاً به معنی اغذیه خوب بخشنده است. گل خیری مخصوص ایزدرام است.

«ستیزه شکن نام من است، به ستیزگی چیره شونده نام من است، تموج آورنده آب نام من است، موج ریزنده نام من است، موج انگیز فام نام من است، زبانه کشنده نام من است.» (رام یشت، فقره ی ۴۷)

ارت: (اشی) ارت یا اَرد در اوستا اشی ونگوهی **Asi.vAnuhi**)) نامیده شده است. کلمه ی اخیر (ونگهو **Vanhu**) صفت است یعنی نیک و خوب از همین ماده است. لغت (وه) یا (به) در فارسی .ارت: پاسبان گنجینه ی پارسایان است. نریوسنگ (**Nerosengh**) که در اواخر قرن دوازدهم میلادی به سر می برده است در تفسیر سانسکریت یسنا ۱ فقره ی ۱۴ کلمه ی اشی را به لاکشمی **Laksmi** به معنی ثروت ترجمه کرده است. نیکی اش در این است که ثروت اشخاص خوب را حفظ می کند و سزای کردار زشت گناهکاران نیز با این فرشته است. نامدارانی همچون هوشنگ، جمشید، فریدون و هوم پارسا، کی خسرو، زرتشت و کی گشتاسب او را ستوده اند و از او رستگاری خواستند. آدا پادشاه اخروی و اسم دیگر ارت است.

«و که من از آفریدگان مزدا گرسنگی و تشنگی را دور بدارم و که من از آفریدگان مزدا پیری و مرگ را دور بدارم و که من از آفریدگان مزدا در مدت هزارسال باد گرم و سرد را دور بدارم.» (ارت یشت، فقره ۳۰)

اشتاد: ارشاد **Arstat** که در فارسی اشتاد گفته می شود. ارشتات یعنی راستی و دوستی اَرش که به معنی راستی می باشد. ارشتاد فرشته مؤنث است. ایزدی است که پاسبانی روز ۲۶۶ ماه به او سپرده شده است. اشتاد راهنمای مینویان و جهانیان است.

بهرام: در اوستا ورترَغن (**Verethraghan**) و در پهلوی ورهران می باشد. بهرام به معنی فتح و پیروزی است. او فرشته پیروزی و نگهبان فتح و نصرت هندیان و پروردگار ملی آنان است. در هند در جنگ بر ضد سیاهان بومی آن سامان پشت و پناه آریائیها بوده و امروز در کیش برهمنی خداوند آسمان و بهشت است. یعنی؛ کشنده ی عفریت دشمن. ستاره ی مریخ در فارس بهرام نامیده می شود. در بهرام یشت مهر فرشته ی جنگ و رشن فرشته عدالت از یاران بهرام شمرده شده است.

«به سوی او سومین بار بهرام اهورا آفریده در کالبد اسب سفید زیبایی ها، گوشهای زرد و لگام زرین درآمد. در روی پیشانی او اَمَ خوب ساخته شده و خوب رسته هویدا بود. اینچنین بهرام اهورا آفریده درآمد.» (۱۱ بهرام یشت، کرده ی ۳)

زروان: خدای زمان است و در اوستا شخصیتی کوچک دارد؛ اما در نوشته های ساسانی سخت مورد ستایش مردم است. ذات او جاودانگی است و سرچشمه هستی است. زروان در اصل خدا – پدری بوده است که از او همه خدایان و دیوان پدید آمدند.

هوم: (گیاه و خدا) در سراسر اوستا غالباً از هئوم **Heoma** که در ویو کتاب مقدس برهمنان سومَ **Soma** می باشد؛ هوم هم گیاه است و هم خدا، سومه یکی از شخصیت های اصلی در مناسک ودایی است که در آنها او هم یک گیاه است و هم خدا. شیره ی گرفته شده را از صافی پشمینه ای می گذرانند و به حفره هایی که در آنها شیر و آب است، می ریزند. زردی این مایع به اشعه خورشید و روانی آن به ریزش باران تشبیه می شود. هوم ایرانی کاملاً شبیه سومه است. هوم مانند سومه جنگجوی بزرگی است. هوم تندرستی و قوت می دهد و به محصولات و فرزندان برکت می بخشد.

بند هشن در فصل ۱۴ فقره ی ۱۸ فشرده ی هوم را از خواص سرور و بزرگ کلیه ی گیاهان دارویی خوانده است. مراسم هوم پیش از زرتشت هم در میان ایرانیان معمول بوده است. دریسنا ۹ آمده است که:« در صبحگاهی فرشته هوم خود را به زرتشت ظاهر ساخت. زرتشت از او پرسید: نخستین کسی که در جهان مراسم هوم بجای آورد کیست؟ هوم در پاسخ گفت: ویونگهان نخستین بار بفشرد و به او پسری مثل جمشید داده شد. دومین ستاینده ی هوم آبتین است که در عوض فریدون به او عنایت شد. سومین اترط می باشد که در پاداش دو پسر مثل اورواخشیه و گرشاسب به او بخشیده شد. چهارمین پوروشسب است که پسری مثل تو زرتشت از او بوجود آمد. مراسم هوم از ممترین مراسم مزدسینا است.

«هوم زرین بلند را می ستاییم، هوم فزاینده ی گیتی را ما می ستاییم، هوم دور دارنده ی مرگ را ما می ستاییم.» (هوم یشت، ۲)

قهرمانان ایزدی: هوشنگ در شاهنامه از پادشاهان سلسله پیشدادیان است که بعد از کیومرث چهل سال سلطنت کرد. جهاندار هوشنگ با رأی و داد به جای نیا تاج بر سر نهاد واز پدر خویش سیامک که به دست دیوها کشته شد، انتقام کشید. آهن از سنگ استخراج کرد و آتش را پدید آورد. جشن سده بنیاد نهاد و از پوست و چرم جانوران پوشاک ساخت.

او یکی از نامداران و پادشاهان و پارسایان بوده است. در فقره ۳ از فصل ۳۴ بند هشن مدرج است که: پس از زن و شوهری ماشیه و ماشیوئی (نخستین پدر و مادر انواع بشر آدم و حوا)تا بوجود آمدن هوشنگ ۹۳ سال طول کشید. هوشنگ در اوستا یعنی کسی که منازل خوب فراهم می آورد و و در اوستا از هوشنگ با صفت پَرَذات ذکر شده است و این صفت یعنی کسی که در پیش قانون گذارد و دادگری نمود.

۲- جمشید: در قدیمی ترین قسمت اوستا که گاتها باشد پیامبر ایران او را در یسنا ۳۲ قطعه ۸ از مجرمین نامیده است و می گوید:«از همین گناهکاران است. جم پسرویونگهان کسی که از برای خشنود ساختن مردمان گوشت خوردن به آنان آموخت. در آینده تو ای مزدا، باید میان من و او حکم کنی.» جم در آخر عمرش به دلیل خودستایی و دروغگویی مورد غضب پروردگار قرار می گیرد. در گاتها فقط یکبار از او یاد شده است که یم خوانده شده است؛ اما سایر قسمتهای اوستا کلمه خشئت به آن اضافه شده ات که به معنی نور و فروغ است. در تفسیر پهلوی این صفت در اوستا (اهووَتوَ) به هور ملک یعنی دارنده ی گله و رمه خوب ترجمه شده است. صفت دیگر جمشید در اوستا زیبا و خوشگل است. جمشید از اهورامزدا یک نگین زر و یک عصای زرنشان گرفت و دارای اقتدار گردید. سیصد زمستان (۳۰۰ سال) از سلطنت وی گذشت. زمین از چارپایان خرد و بزرگ و مردم و سگها و مرغکان و شعله های سرخ آتش پر شد بطوری که جا برای چارپایان تنگ گردید. جم در نیمروز به سوی فروغ روی نهاد و به راه خورشید درآمد. با نگین زرین زمین را بسود و عصای زرنشان خویش به آن بمالید و گفت: ای سپندارمذ! فرشته ی موکل زمین پیش رو و خویشتن بگشا ی. پس زمین دامن گشود و یک ثلث بزرگتر گردید. در سیصد سال سوم اهورامزدا به جم مأموریت داد که زمستان سختی خواهد رسید و سرمای شدید همه جا را فرا می گیرد. یک ثلث جانوارن از بین می روند. تو برای این پیش آمد باغی (ور) بساز و در آنجا تخمهای چارپایان بزرگ و کوچک و مردان و زنانی که زیباتر هستند، نگه دار. جمشید فقط به فرمان اهورامزدا باغ (ور) را که در پهلوی ور جمکرت می گویند، ساخت. ریاست مادی و معنوی این باغ با زرتشت و پسرش اروتدز می باشد. طوفان آینده که جهان راویران می کند، موسوم

است به مَهرکوشا یعنی مرگ. در پهلوی ملکوش و در مینو خرد ملکوسان گفته می شود. او دیوی است مهیب که در پایان هزاره هوشیدر زمستان هولناکی پدید می آورد. در مدت سه سال زمین را دچار باران و تگرگ می کند آنگاه از ور جمکرد بیرون می آیند و دگرباره زمین را آباد می کنند. در فقرات ۳۱ تا ۳۸ زامیاد یشت آمده است:« وقتی که جمشید خیال خود را به دروغ مشغول ساخت و ادعای خدایی کرد.

فر از او به صورت مرغی جدا شد و جمشید افسرده گشت. در فقره ۴۶ زامیاد یشت آمده که **Spityura** برادر جمشید او را با اره دو نیم کرد. جمشید بعد از آنکه در میدان جنگ ضحاک زخم یافته بود، از معرکه گریخت و در مدت صد سال متواری بود تا آنکه او را در کنار دریای چین با اره به دو نیم کردند. دانشمندان برآنند که سه بار گریختن فره از جمشید نموداری از ساخت سه گانه ی جامعه ای است که جم بر آن فرمانروایی داشته است. شخصیتی درخور ستایش به شمار می آید و افتخار بنیان نهادن نوروز را به او نسبت می دهند.

فریدون: فریدون در اوستا (تراتئونَ) (**Thraetaona**) آمده است. اسم پدرش آتویه و در سانسکریت آپتیا **Aptya** نامیده می شود. دومین کسی است که هوم را بفشرد و فریدون به او بخشیده شد. او کسی است که اژی دهاک سه پوزه و سه کله و شش چشم را شکست داد. از فقره ۱۷۷ از فردگرد اول وندیداد می توان استدلال کرد که گیلان مسقط الرأس فریدون می باشد. وَرنه جایی است که فریدون به دنیا آمد. غالب مستشرقین دیلمه یا گیلان حالیهّ دانستند. تفسیر پهلوی اوستا نیز ورنه را به پدشخوار نامیده است. کوهی است که در طبرستان و گیلان واقع است.سنگهوکَ و اَرَتوکَ را فریدون از دست ضحاک نجات می دهد، در شاهنامه شهرناز و ارنواز می باشند. آنان دو خواهر جمشید هستند که پس از مغلوب شدن جم گرفتار ضحاک ماردوش شدند. پدر فریدون در شاهنامه آبتین و مادرش فرانک می باشد. فریدون دو برادر دیگر به نامهای برمایون و کتایون داشت اما فریدون پرهیزگارتر بوده است. از فریدون سه پسر به وجود آمدند به نامهای سلم و تور و ایرج. از دیگر اعمال فریدون در اوستا این است که او کشتی ران ماهر (پااورو) را به صورت کرکس درآورده در هوا به پرواز نمودن وا داشت و دومین بار وقتی که فر از جمشید به صورت مرغی جدا شد، فریدون آن را دریافت.

گرشاسپ: یکی از ناموران ایران قدیم است. او در نامه مقدس به منزله ی رستم شاهنامه یا هرقل **Herakles** یونانیهاست. معنی لفظی این اسم دارنده اسب لاغر است. در یک جای شاهنامه گرشاسپ پسر زو (زاب) پسر طهماسب از خاندان فریدون ۹۹ سال سلطنت کرد. این سلسله در زابلستان حکومت کرده است. گرشاسپ در اوستا جوان دلیر نامیده شده است که دلیر و پهلوان به تدریج نریمان شد. از صفات دیگر او گئو دارای گیسو و گذَوَرَ یعنی دارای گرز بخصوص در فقره ۳۷ آبان یشت گرشاسپ نریمان (دلیر) در کنار دریاچه پیشینگر فدیه نیاز اردوی سور ناهید کرد و از او خواست که وی را به شکست دادن گندروَ در ساحل دریای فراخ کرت موفق سازد. بند هشن در فصل ۲۹ می گوید: دشت پیشا نی در کاولستان یا زابلستان واقع است اما گندروَ که به دست گرشاسپ کشته شد، در آبان یشت زرین پاشتر نامیده شده است. در شاهنامه گندروَ وزیر ضحاک است. در فقره ۱۱ یسنا، از اعمال گرشاسپ اینگونه سخن رفته است که:« گرشاسپ اژدر شاخدار را که اسبها و مردم را می درید، کشت. گرشاسپ بر پشت آن اژدر در میان دیگ فلزی غذای ظهر خود می پخت. به این جانور گرما اثر کرده بنای عرق ریختن گذاشت، آنگاه در زیر دیگ بجست و آب

جوشان را فرو ریخت. گرشاسپ از آن هراسیده خود را کنار کشید و گرشاسپ بعد از فروریختن (سر و پر) دیگ طعامش را به ناچار هیزم فراهم آورده تا غذای خود طبخ کند، چون آتش ساعتی دیرتر شعله کشید، گرشاسپ عصبانی شد و گرز خویش به عنصر مقدس آتش فرود آورد. از این رو موکل آتش اردی بهشت ناراحت شده وی را از دخول به بهشت بازداشت.

در فقره ۷ از فصل ۲۹ بند هشن آمده که سام (مقصودش) گرشاسپ می باشد نه پدربزرگ رستم. او یکی از جاویدان هایی است که به واسطه بی اعتنایی وی به آئین مزدیسنا یک نورانی موسوم به ینهاک او را در دشت پیشا نی با یک تیر زخم زده خواب غیرطبیعی گرشاسپ را را بر او مسلط داشته است. فر از فراز آسمان بالای او ایستاده است تا روزی که ضحاک دیگر باره زنجیر گسیخته و بنای ویرانی گذارد.

او بتواند از خواب برخاسته ضحاک را هلاک کند. ده هزار نفر در فروهر پاکان به پاسبانی او گماشته شده اند. او از یاران موعود زرتشتی است که در نو نمودن جهان و برانگیختن مردگان با سوشیانس همراهی خواهد کرد. از دیگر اقدامات گرشاسپ عبارت است از "هفت تن از راهداران آدمخوار ناپاک را کشت." باد را که فریفته ی اهریمن شده بود، از او قول گرفت که در زیر زمین پنهان گشته در تخریب جهان نکوشد. دیگر این که مرغ کمک را که سرش به فلک می رسید و با شهپرهای خود خورشید و ماه را پوشیده نگه می داشت و جهان را تیره و تار می کرد، با تیر زد.

کیقباد: سرسلسله پادشاهان کیانی است. پس از مردن گرشاسپ آخرین پادشاه پیشدادی با این که طوس و گستهم پسران نوذر در حیات بودند و خاندان فریدون هنوز از میان نرفته بود؛ اما چون فرّ ایزدی با آنان نبود ناگزیر به پادشاهی نرسیدند. پس از مشورت با زال، موبدان کیقباد را که دارای فر ایزدی و پردازنده ی تاج و تخت بود، به شهریاری برگزیدند. رستم پسر زال او را از البرز کوه به استخر آورد.

مدت سلطنت کیقباد را صد سال نوشته اند. کیقباد یعنی دارنده ی صف رزم کیانی.

کیکاوس: در اوستای کوی اوسن یکی از پادشاهان کیانی است. او مؤسس سلسله ی کیانی و شوهر سودابه پدر سیاوش و جدّ کیخسرو می باشد. او برای ناهید قربانی کرد تا او را شهریار روی زمین گرداند و بر همه دیوها و مردمان و پری ها حاکم گرداند. ناهید او را کامروا ساخت. داستان مشهور او داستان آسمان پیمای اوست. کیکاوس خواست به آسمان عروج کند اما وقتی در پرواز از نظرها غایب شد، خداوند به باد امر کرد که او را محافظت نکند. آنگاه کیکاوس بر فراز آسمان پرتاب گشته در شهر سیراف و در خلیج فارس فرو افتاد.

او شهریار خیره سر و بوالهوسی تعریف شده است. کاووس پس از لشکرکشی به سوی مازندران و در آنجا اسیر دیوها شدن و به وسیله رستم رهایی یافتن و تصرف مازندران قصد تسخیر هاماوران کرد. در آنجا آوازه ی زیبایی سودابه دختر پادشاه هاماوران به گوش وی رسیده او را خواستار کرده به زنی گرفت. هاماوران باید سرزمین قوم حمیر و یمن حالیه باشد.

مندرجات بند هشن می گوید که: در عهد کیکاوس دیوها قوی شدند و اُشنُز وزیر کاووس کشته شد. دیوها کاووس را بران داشتند که به آسمان پرواز کند. اما سرافکنده به زمین افتاد و فر شاهی از او جدا شد. کیکاوس پس از سیر آسمان و گسستن فرّ ایزدی مادر سیاوش را که از خاندان گرسیوز برادر افراسیاب بود، به زنی گرفت. از او سیاوش پدید آمد. وقتی

سیاوش بزرگ شد، سودابه عاشقش شد. چون از او کام نیافت، او را نزد کیکاوس متهم ساخت. کیکاوس از پسرش خواست برای اثبات بی گناهی اش به میان آتش برود. سیاوش پس از پناه بردن به افراسیاب با دختر افراسیاب به نام فرنگیس و با دختر پیران جریره ازدواج می کند و حاصل این ازدواج فرود و سیاوش است. سیاوش در مجموع به معنی دارنده ی اسب سیاه است. کیکاوس در اوستا به معنی دارای اراده و میل و خرسندی ترجمه شده است. مدت پادشاهی کیکاوس ۱۵۰ سال ذکر شده است.

کیخسرو: کیخسرو نوه ی کیکاوس فرزند سیاوش است. پس از چندی خبر کشته شدن سیاوش در توران به ایران رسید. سراسر کشور در ماتم و سوگواری نشست. رستم که سیاوش را پرورش داده بود، از پی کین خواهی برخاست. نخست سودابه را که سبب مهاجرت سیاوش شده بود، کشت. پس از آن با لشکری آراسته همراه پسرش فرامرز به توران زمین روی نهاد. افراسیاب از میدان گریخت و رستم ممالک توران را گرفت، اما خشکسالی ایران را فرا گرفت و شبی سروش گودرز را به خواب آمده به او گفت: که چاره درد ایران در این است که کیخسرو پسر سیاوش را به ایران آورند. گیو با پدرش گودرز به سرزمین توران رفت. پس از چندی کیخسرو را پیدا کردو با مادرش فرنگیس به ایران آورد، اما کیخسرو پس از ورود به شاهی برگزیده نشد زیرا که طوس با سران دیگر همداستان نبود می خواست که فریبرز پسر کیکاوس، جانشین پدر گردد نه کیخسرو نوه کیکاوس. پس از گفتگوها قرار شد که فریبرز و کیخسرو به اردبیل رفته دژ بهمن را که مقر اهریمن بود، تسخیر کنند و هر کدام که به گرفتن آن قلعه موفق شد، پادشاه شود. نخست فریبرز و طوس با لشکری به تسخیر دژ بهمن رفتند. چون به نزدیک قلعه رفتند، یقین کردند که کسی در مقابل جادوی اهریمنی تاب چنین گرمای سوزانی را ندارد. پس از آن کیخسرو با گودرز و سپاهیان به سوی دژ بهمن شتافتند. وقتی کیخسرو به نزدیک دژ بهمن رسید، در نامه ای ستایش و درود خداوند نوشته آن را به نیزه ی بلندی بست. گیو گفت: یزدان را یاد نموده این نامه را به دیوار دژ نه! وقتی که نامه به دیوار دژ نهاده شد، خروش از دشت و کوهسار برخاست. جهان تیره و تار شد و و پهلوانان جایی را نمی دیدند. کیخسرو اسب سیاه خود را برانگیخته به یاران گفت: که دژ را تیرباران کنند. گروهی از دیوهای قلعه هلاک شدند و در دژ نمودار گشته داخل دژ شد. کیخسرو پس از یکسال درنگ در آتشکده آذرگشسب به نزد پدر برگشت و همه دانستند که فرّ ایزدی یار و همراه اوست او را به پادشاهی برگزیدند.

در فصل ۱۷ بند هشن در فقره ۷ آمده است که:« آذرگشسب تا هنگام پادشاهی کیخسرو همواره پناه جهان بود. وقتی که کیخسرو بتکده دریاچه چیچست (ارومیه) را ویران کرد، آن آتش به یال اسب او فرو نشست و سیاهی و تیرگی را برطرف نموده روشنایی بخشید به طوری که او توانست بتکده را ویران کند. در همان محل در بالای کوه اسنوند **Asnavand** دادگاهی (معبدی) ساخت و آذرگشسب را فرو نشاند. در فصل ۲ بند هشن فقره ی ۲۶۶ مندرج است که کوه اسنوند در آتروپاتکال (آذربایجان) است. احتمال دارد که این کوه سهند حالیه باشد که در مشرق دریاچه ارومیه و در جنوب شهر تبریز واقع است. کیخسرو چندی بعد از مراجعت از آذرگشسب لشکری آراسته به سرکردگی طوس از برای خونخواهی پدرش سیاوش به توران فرستاد. از خیره سری طوس برادر کیخسرو فرود طوس کشته شد. کیخسرو بار دوم طوس را به جنگ افراسیاب فرستاد. پس از چندی زد و خورد در یک جنگ تن به تن گروهی از ناموران توران به دست پهلوانان ایران کشته شدند.

از جمله پیران به دست گیو گرفتار شد. به فرمان کیخسرو بند از بندش جدا کردند. افراسیاب بگریخت و به بهشت گنگ پناه برد. کیخسرو از پی او رفت. جهن و گرسیوز گرفتار ایرانیان شدند و تمام خاک توران به دست کیخسرو افتاد. کیخسرو با جدش به آذربایجان به پرستشگاه آذرگشسب رفتند و به نماز و نیایش پرداختند. افراسیاب در بالای کوه به نزدیک بردع در غاری پنهان شد و هوم پارسا که در همان کوه منزوی بود او را شناخت. خواست او را به نزد کیخسرو ببرد اما افراسیاب رهایی یافته در دریای خنجست فرو رفت و پنهان شد. به تدبیر هوم برادر افراسیاب گرسیوز را که اسیر ایرانیان بود، در کنار دریا پالهنگ به گردنش انداخته به خروش درآوردند. افراسیاب به خاطر برادر از آب بیرون آمد. او را دستگیر کردند و کیخسرو و کیکاوس هر دو را کشتند. کیکاوس چندی پس از کشته شدن افراسیاب درگذشت و کیخسرو پس از شصت سال پادشاهی از دنیا دلسرد شد و لهراسب را جانشین خود کرد. کسان خود را بدرود گفته به آهنگ سفر مینوی با طوس و گیور فریبرز و بیژن راهی سفر شد. ناگهان برف بارید و کیخسرو دیگر دیده نشد. خسرو معرب آن کسری و در یونانی خسروئس **Xosroes** شده در اوستا هئوسروه **Hasravah** آمده لفظاً نیکنام و به خوبی مشهور است. و دارای آوازه و شهرت نیک است.

کی لهراسب: پس از کیخسرو به تخت نشست. لهراسب از خانواده کیان و از پشت پشمن و کیقباد است. در شاهنامه لهراسب در بلخ آتشکده ی برزین ساخت و دو پسر بنام های گشتاسب و زریر داشت. مدت پادشاهی او ۱۲۰ سال بود. لهراسب در اوستا (اُروَت اسپ **Aurvat-Sapa**) آمده و به معنی تیزاسب و تنداسب است.

کی گشتاسب: کی گشتاسب بعد از گوشه گیری کی لهراسب به جای پدر به تخت نشست. زن او در شاهنامه دختر قیصر روم (یونان) تصور شده است. فردوسی در شاهنامه می گوید: دو تن از شاهزادگان کیکاوسی نظر لهراسب را به خود جلب کردند. دست گشتاسب از کار کوتاه شد و آزرده خاطر گشت. از ایران بیرون رفت به سرزمین روم (یونان) رسید. کتایون دختر قیصر روم شیفته ی گشتاسب شد. دقیقی نام زن گشتاسب را ناهید می گوید. در حالی که در اوستا و کتب پهلوی ذکری از کتایون ذکر نشده و ناهید و کتایون دو اسم ایرانی هستند. «زن گشتاسب موسوم است به هوتس که در اوستا هوتس هوتئوسا **Hutaosa** می باشد.» (یشتها، ۱۱/۲۶۸)

گرویدن این شاه به زرتشت سبب شد که تورانیان به ایران تاختند. کی گشتاسب ۱۲۰ سال حکومت کرد. گشتاسب در اوستا، ویشتاسب **Vistaspa** آمده است. یعنی، دارنده ی اسب چموش و رمو. کیانیان از خاندان نوذر هستند.

هوتس و شوهرش گشتاسب هر دو در اوستا منسوب به نوذریان هستند.

براساس شاهنامه ارجاسب به دست اسفندیار پسر گشتاسب کشته شده است. ارجاسب در اوستا از قبیله خیونیان = توران است. یعنی، دروغ پرست و نابکار. از کسانی که در این جنگ جانفشانی کردند، یکی زریر پسر لهراسب و برادر گشتاسب است که سپهبد ایران بود و به دست بیدرفش تورانی کشته شد. همچنین از نستور پسر زریر نیز یاد شده که در شاهنامه بستور نامیده شده است. زریر به همراه عمویش اسفندیار از خون پدر خود زریر انتقام کشید.

پسران گشتاسب عبارتند از پشوتن، اسفندیار، فرشید وردو فرشوکر.

دو وزیر گشتاسب جاماسب و فرشوشتر هستند. ارجاسب پادشاه توران از گرویدن گشتاسب به زرتشت برآشفت و به ایران حمله کرد اما شکست خورد.

اسفندیار که به امر پدر از برای انجام تکلیف دشوار به زابلستان رفت. یقین است که یل ناموری مثل رستم چنین توهینی به خود نمی پسندد و دست بسته به نزد گشتاسب نمی رود. ناگزیر کار به مبارزه کشید و رستم تیری از چوب گز اسفندیار روئین تن را کور کرد که در اثر آن جان سپرد و پسران اسفندیار نوش آذر و مهرنوش نیز کشته شدند.

چندی بعد پس از کشته شدن اسفندیار گشتاسب مرد و بهمن پسر اسفندیار جانشین وی شد و کی گشتاسب را نمی توان یک شهریار داستانی پنداشت بلکه او یک شهریار واقعی و تاریخی بوده است.

در دینکرد فصل ۲۲۹ فقره ۵ مندرج است: که، شهریاران نیک از خاندان جمشید پس از فریدون نخست از اعقاب منوچهر، دوم از کیانیان و سوم آفریدگانی که از اعقاب همین کیانیان بودند و آنان را ساسانیان می نامند.

فرّ: فرّ و مشتقات آن فرّه و فرّهی و فراهت و فرمند و فرهمند و فروهیده و فرهومند در ادبیات فارسی مستعمل است. همچنین به شکل های دیگری مثل خرّه یا با واو معدوله خوره و مشتقات آن فرهمند و فرهناک موجود است که همگی به معانی شأن و شوکت و شکوه و برازندگی است. کلمه ی فرخ به معنی مبارک و نیکبخت است و مشتقات آن فرخنده و فرخندگی که به معنای سعید و سعادت به کار رفته است.

فرن بغ یا فرو با آتشکده ی معروف کاریان در فارس که آتش پیشوایان دینی شمرده می شد، در عهد ساسانیان زیارتگاه بود و دارای کلمه ی فره می باشد. براساس زامیاد یشت، فرّه فروغی است ایزدی به دل که بتابد، از همگنان برتری می یابد. از پرتو این فروغ است که کسی به پادشاهی می رسد. برازنده ی تاج و تخت و آسایش گستر و دادگر می شود و همواره پیروز و کامیاب می شود. خلاصه و جوهر آتش در اوستا موسوم است به خوارنگهه که در فارسی فره یا فر می گوییم و آن فروغ یا شکوه و بزرگی و اقتدار مخصوص است که از طرف اهورا به پیامبر یا پادشاهی بخشیده می شود. معمولاً در اوستا از دو فرّ نام برده شده است: فرّ ایرانی و فرّ کیانی.

فرّ ایرانی از ستور و رمه و ثروت و شکوه برخوردار و بخشنده خرد و دانش و دولت و درهم شکننده ی غیرایرانی تعریف شده است.

فرّ کیانی نو به نو نصیب ناموران و پارسایان گردید و از پرتو آن رستگار و کامروا شدند. این فرّ همیشه از آن ایرانیان بوده و تا ظهور سوشیانت و روز رستاخیز از ایران روی برنخواهد تافت.

پس از سپری شدن روزگار پادشاهی کی گشتاسب دیگر فرّ به کسی نپیوست. در فقره ۸۸ تا آخر یشت که فقره ی ۹۷ می باشد، از آخرین جلوه ی آن سخن رفته است. سوشیانت یعنی موعود مزدیسنا پیش از سپری شدن دوره ی زندگانی مادی و جهانی از فرّ ایزدی برخورداراست .از کنار دریاچه هامون خواهد برخاست و گیتی را پر از فروغ راستی خواهد نمود.

۱- مرغان: وارَغن: یک مرغ شکاری است از جنس شاهین و باز یا عقاب که بخصوص پرنده توانایی است که در ایران قدیم عقاب علم پادشاهی بود و بعد ها همین مرغ علامت اقتدار رمها گردید. در اوستا فرّ در پیکر مرغ وارغن جلوه گر شده است.

۲- سیمرغ: سیمرغ در اوستا سَئن آمده است. در پهلوی سین مرو گویند یعنی مرغ سین. مستشرقین این کلمه را به شاهین و عقاب ترجمه کرده اند. لغت سیمرغ فارسی همان سَئن

اوستا است که از آن یک مرغ بسیار بزرگ شکاری اراده شده است. در شاهنامه داستان سیمرغ که در بالای کوه البرز زال را بزرگ کرد و بعدها وی را تعلیم داد که چگونه پسرش رستم می تواند بر اسفندیار روئین تن غلبه کند.

«در اوستا آشیانه آن در بالای درختی است که در میان اقیانوس فراخکرت برپاست. سئن نخستین کسی است که با صد نفر پیر و بر روی زمین به سر می برد.» (فقره ۹۷، فروردین یشت)

این سئن همان است که به قول دینکرد صد سال پس از ظهور دین زرتشت متولد گشت و دویست سال پس از آن درگذشت. در فرهنگ های فارسی سیمرغ اسم حکیم و دانایی بوده است. اسم خاص سیندخت که در شاهنامه آمده است از سئن اوستاست و او زن مهراب پادشاه کابل و مادر رودابه است. درختی که به قول اوستا محل آشیانه سیمرغ است ویسپوپیش خوانده شده است. در فصل ۱۸ از بند هشن در فقره ۹ هماک پزشک یا درمان و داروی همه چیز.

این درخت در کتب پهلوی هروسیپ تخمکا نام دارد. یعنی، درخت کلیه تخمهای گیاه و رستنی.

بند هشن در فصل ۹ می نویسد:« درخت هروسیپ تخمک در میان اقیانوس فراخکرت روئیده است. در کنار درخت گرکون دانه هایی از این درخت فرو می ریزد، فرشته باران تشتر برگرفته باران فرو می بارد.»

مرغ دیگری موسوم به چمروش تخمهایی که از هروسیپ فرو ریخته گردآوری نموده به جایی می برد که از آنجا تشتر آب برمی گیرد و انواع تخمها به واسطه وی با باران فرومی ریزد و می رویند.

اعیاد و جشنها:

جشن فروردین اوقات نزول فروهرهاست از آسمان برای دیدن بازماندگان. نظیر این جشن در سایر ادیان قدیم و جدید نیز موجود است و آن را عید اموات می گویند.

در نزد هندوان نیز ستایش نیاکان (پیتارا **Pitara**) شباهتی به پروردگاران ایرانی دارد. رمها نیز ارواح مردگان را به اسم مانس **Mans** پروردگارانی می دانستند وفدیه تقدیم آنها می کردند. عموماً در ایران آغاز سال نوروزی که خورشید داخل برج بره می شود، جشن فروردین است.

هنوز هم در ایران اوقات این جشن خانه می آرایند، همه جا را پاک می کنند، رخت نو می پوشند، بوی خوش بخور می دهند، گل و شیرینی و شربت می دهند، دعا می خوانند، نماز می گذارند و هفت سین می گذارند که اشاره به هفت امشاسپندان و یا بزرگترین فرشتگان مزدیسنا می باشد.

براساس اسطوره خلقت به یکسال: در پی هر آفرینش جشنی برپا می شود و چون شش آفرینش وجود دارد، شش جشن نیز طی سال برگزار می شود. این جشنهای شش گانه را گاهنبار می خوانند.

«در ادبیات زرتشتی کمتر از نوروز و مهرگان و اعیاد بزرگ ملی سخن به میان می آید. محتملاً این اعیاد ملی با اعیاد بومی پیش از آریائیها مربوط است.»

(بهار ۱۳۷۵، ۵۰۰)

زرتشت: در فصل ۲۰ بند هشن فقره ۳۲ و فصل ۳۴ بند هشن فقره ۳۲ و فصل ۳۴ بند هشن زرتشت را از حوالی درجه دو آذربایجان می داند و نام پدرش پوروشسب و مادرش دغُدو بود و سلسله ی نسب پیامبر در یشت چهل و پنجم به کیومرث می رسد که بنیانگذار خاندان پیشدادیان بوده است. دین پیش از زرتشت برزمین آشکار شد و نام زرتشت حتی بر زبان جانوری رانده شد. برای پاس داشتن از عدالت و پیمان فرّه او از بارگاه هرمزد به آتش آمد و به مادر زرتشت پیوست. آتش از کودک پاسداری کرد. جادوان به نابودی زرتشت برخاستند. به اعجاز جادو خشکید و در آشیانه ی گرگ میش کودک را شیر داد. زرتشت در ۱۵ سالگی آینده ی پیامبری خود را خواب دید. او در ساحل رود دائیتی در ایرانویج به همپرسی هرمزد و امشاسپندان رسید. او در سن ۷۷ سالگی درگذشت و پیام او این است که به بیداد با مردم نکوشید و در برابر بیداد، داد پیش آورید! گشتاسب با پسران و برادران دین مزدیسنا را پذیرفت.

نیروهای خیر:

اهورامزدا که در قسمت خدایان باستانی شرح داده شده است.

امشاسپندان: اسمی که به یک دسته از بزرگترین فرشتگان داده شده است. امشاسپند به معنی بی مرگ مقدس یا مقدس فناناپذیر و یا پاکان بی مرگ است. این اسم به یک دسته از بزرگترین فرشتگان مزدیسنا داده شد که سپنت مینو و بعدها اهورامزدا در سر آن قرار دارند. سپنت مینو به معنی عقل مقدس و خرد پاک است. او واسطه است میان اهورامزدا و بندگان.

۱- بهمن: در اوستا وهومنه **Vohumana** در پهلوی وهومن و در فارسی وهمن یا بهمن گفته می شود. مجموع آن را به معنی وه منش و خوب منش یا نیک نهاد می گویند. بهمن فرشته ای است که در خواب روح زرتشت را به پیشگاه اهورا راهنمایی کرد. یکی از وظایف بهمن این است که به انسان گفتار نیک تعلیم می دهد و از ژاژگویی و هرزسرایی باز می دارد. خروس که از مرغان مقدس است و بندگان را در صبح زود به عبادت می خواند، مخصوص بهمن است. همچنین لباس سفید و گل یاسمین سفید هم از آن اوست. ایزدماه، ایزدگوش و ایزدرام از همکاران بهمن شمرده می شوند. آک مناه **Akamanah**بدمنش یا زشت نهاد دشمن بزرگ و رقیب بهمن است.

۲- اشه وهشتا یا اردی بهشت: در اوستا اشتاوهیشت **Asavahista** در پهلوی اشاوهیشت و در فارسی اردی بهشت می گوییم. راستی و درستی و تقدس و آیین ایزدی و پاکی از معانی آن است. اردی بهشت یعنی بهترین راستی و درستی است و در عالم روحانی نماینده صفت راستی و پاکی و تقدس اهورا است و در عالم مادی نگهبان کلیه آتشهای روی زمین به او سپرده شده است و در روز سوم اردی بهشت در ایران قدیم جشن می گرفتند به نام اردی بهشتگان. گل مرزنگوش مخصوص به اوست. ایزدآذر، ایزدسروش، ایزدبهرام از همکاران و یاران اردی بهشت هستند. اندر **Indra** که دیو فریفتار و گمراه کننده است، دشمن بزرگ اردی بهشت محسوب می شود.

۳- شهریور: در اوستا خشتروئیریه **Xsathra vaira** در پهلوی خشتریور و در فارسی شهریور یا شهریر می گوییم. شهریور را به کشور آزرده شده یا سلطنت می توان ترجمه کرد. در اوستا از شهریور کشور جاودانی اهورامزدا سرزمین فناناپذیر و بهشت برین اراده گردیده است و به معنی قدرت و تسلط کامل است. شهریور در عالم روحانی نماینده سلطنت ایزدی و فر و اقتدار خداوند است. در جهان مادی پاسبان فلزات از اوست. چون نگهبانی

فلزات با اوست، از این رو او را دستگیر فقرا و فرشته رحم و مروت خواندند. ریحان مختص شهریور است. ایزدمهر، ایزدآسمان و انیران از یاران و همکاران شهریور هستند. دیو سئورو **Saurra** که دیو سلطنت بد و آشوب و مستی است، رقیب و دشمن بزرگ شهریور است.

۴- سپندارمذ: در اوستا سپنتا آرمئیتی **Spenta Armaiti** در پهلوی سپندارمت و در فارسی سپندارمد و سپندارمذ می گوییم که به معنی خرد کامل است. سپندارمذ در عالم معنوی مظهر محبت و بردباری و تواضع اهورامزدا و در جهان جسمانی فرشته ایست موکل زمین که به این مناسبت آن را مؤنث و دختر اهورامزدا دانسته اند. ایزدآبان – ایزددین و ایزدآرد از همکاران و یاران او شمرده می شوند. بیدمشک گل مخصوص سپندارمذ است.

خرداد و امرداد: در اوستا هروتات **Hauravatat** و امرتات **Ameretat** و در پهلوی خردات و امردات آمده است. این دو فرشته همیشه با هم نامیده می شوند. خرداد به معنی کمال و رسائی و صحت است. امرداد یعنی بی مرگی یا جاودانی. این دو فرشته مظهر کمال و دوام اهورامزدا هستند و در جهان دیگر این دو بخشایش رحمانی جزای اعمال نیکوکاران است. روز ششم و هفتم ماه به اسم این دو فرشته است که این دو روز را در ماههای مذکور جشن می گرفتند. به نام جشنهای خوردادگان و مردادگان. ایزدتشتر و ایزدفروردین و ایزدباد از همکاران خرداد و ایزدرشن و ایزداشتاد و ایزدزامیاد از یاران و همکاران امرداد شمرده می شوند. دیو تشنگی و گرسنگی (تئرو **Taura**) و زئیریچ از همیستاران و دشمنان خرداد و امرداد هستند. گل سوسن مخصوص خرداد و گل چمبک مخصوص امرداد است.

ستیز میان خوبی و بدی:

انسان در مراحل زندگی خود با فرشته های نیکی و بدی همراه است. یکی انسان را به مقصود می رساند و دیگری سعی می کند که انسان را از راه راست دور کند. تمامی صفحات اوستا نشان دهنده ی ستیز میان خوبی و بدی است. اوصاف نیکو و پسندیده مثل راستی، درستی، جوانمردی در مقابل دروغ و فریب و ترس صف کشیده در حال جنگ و ستیز هستند. از آنجائی که در مزدیسنا بدبینی و یأس و نابودی راه ندارد، انسان را به فتح و پیروزی بشارت دادند. سرانجام پس از ظهور سوشیانس یعنی موعود مزدیسنا، شکست اهریمن و یاران آن وعده داده شده است. آیین مزدیسنا از زندگانی مجلل و باشکوه روی گردان نیست. زندگانی نیک و شریف است. جهان وآنچه در آن است مقدس است. خوشی و خرمی برای بشر یک موهبت ایزدی است. فقر و بیچارگی مذموم و نکوهیده است و به امید پاداش اخروی از نعمت های دنیوی نبایدچشم پوشید.

فقره ۳ از یسنای ۴۲ می گوید:« به همه چیزهای خوب و نیک ما درود می فرستیم.» در فقره ۲۲ از سروش یشت ها دخت آمده است که:« پیکرهای کلیه ی آفرینش مقدس را می ستاییم.»

در مقابل گروه فرشتگان، آنچه که زشت و بد است، دیوهایی است که برای نابودی آنها باید کوشید. در فقرات ۹-۷ اردی بهشت یشت آمده است که:« ای باد طرف شمال نابود شو! ای ناخوشیها فرار کنید! ای دیوها بگریزید! ای آشوب و غوغا نابود شو! ای مرد ستمگر نابود شو!.»

آنچه در مزدیسنا بیش از همه چیز نظر انسان را جلب می کند، سه کلمه ی مقدس هومت، هوخت و هوورشت می باشد که به معنی پندار نیک، گفتار نیک و کردار نیک است. پندار

نیک، گفتار نیک و کردار نیک سه طبقه بهشت و پندار زشت و گفتار زشت و کردار زشت سه طبقه دوزخ نامیده شده است. انعکاس مندرجات اوستا در مذمّت از دروغ در کتیبه خطوط میخی داریوش در بیستون (بهستان) و فارس نیز دیده می شود. شاه هخامنشی در کتیبه بیستون می گوید:« تو ای کسی که بعدها شاه خواهی شد مخصوصاً از دروغ بپرهیز! اگر تو را نیز آرزوی آن است که مملکت من پایدار بماند. هر که دروغ گفت، او را سزای سخت برسان.»

دیوان و نیروهای شر:

انگره مینو که نامش به صورت اهریمن در فارسی میانه می آید، رهبر گروه دیوان است. هدف او ویران کردن جهان است و در دوزخ اقامت دارد.

او می تواند صورت ظاهری اش را عوض کند و به شکل چلپاسه و مار و یا مرد جوانی ظاهر شود.

۱- اَیشمَه، خشم، یعنی دیو خشم و غضب و خشونت بی حد، تجسم بی رحمی و قساوت است که پیوسته در صدد برانگیختن جنگ و دشمنی است. او خشم کسانی را که تحت تأثیر مسکرات قرار می گیرند، همراهی می کند و دیوان ژولیده مو فرزندان او به شمار می روند.

۲- اژی دهاک (ضحاک): وی چهره ای است که دارای سه سر و شش چشم و سه پوزه است. ضحاک برای ناهید قربانی کرد تا بتواند جهان را از جمعیت خالی کند. اما ناهید درخواست او را رد کرد. او جم را با اره دو نیم کرد اما فریدون ضحاک را در کوه دماوند زندانی کرد. او دوباره به جهان حمله می کند و آسیب می رساند تا این که سرانجام به دست گرشاسب که بار دگر زنده می شود کشته می شود.

حشرات موذی: حشرات موذی در اوستا خرفستر **Xrafatra** آمده که به معنی کلیه جانور موذی و درنده است. در گاتها این کلمه به معنی دشمنان و راهزنان و بدخواهان مزدیسنا نامیده شده است. در سایر قسمت های اوستا خرفستر از برای جانوران اهریمنی زیان رسان و بخصوص جانوران خرد مضری یا حشرات موذی استعمال شده است. این حشرات موذی عبارتند از اَژی **Azi** (مار) کسیپ **Kasyapa** کشف = سنگپشت، وَزَغَ **Vazagha** (وزغ) مئوئیری**Maoiri** (مورچه) پزدو **Pazda** (پزدک – شپشه ی گندم و سوس) مخشی **Maxsi** (مگس) و سپیش **Spies** (شپش) مغها کشتن حشرات موذی را ثواب می شمردند لذا موبدان چوبدستی سرسیخ را که در اوستا خروفسترعن **Xrafatraghna** یعنی حشره کش را همیشه برای کشتن حشرات در دست داشتند.

آفرینش:

در ازل هرمزد بود و اهریمن. یکی در روشنایی و دیگری در تاریکی بی پایان. هرمزد آفرینش را به یاری درنگ خدای آفرید و اهریمن نیز به مقابله در برابر هر آفریده نیک هرمز، تن خاکستر تباه آفریدگان خویش را آفرید. مینوی آسمان چون ارتشتاری با اهریمن مبارزه کرد و بارویی پیرامون آسمان ساخت. ستاره تیشتر آب را به وجود آورد. از آب سه دریای بزرگ و سی دریای کوچک به وجود آمد. دو دریا به نامهای چیچست و دیگری سووَر. از سوی شمال دو رود به وجود آورد، یکی به خراسان و یکی به خاوران که از وَند رود و وه رود است. این دو رود در دریای فراخکرت بهم می پیوندند. نخستین کوهی که از زمین درآمد، کوه البرز است که دارای بخت ایزدی است. کوههای دیگر به مدت ۱۸ سال زمین برآمدند و نخستین درختی که آفریده شد، کوکرن است که برای جلوگیری از پیری

خلق شد. نخستین حیوان گاو یکتاست. که غلات و همه گیاهان درمانی از او به وجود آمدند. پس از تخمه های گاو دو گاو نر و ماده، و سپس همه حیوانات پدید آمدند. آتش به مقابله اسپنجروش بایستاد. آذر فرنبغ و گشنسب و بُرزین مهر را به پاسداری جهان آفرید. ستارگان نیز ایویانگهان یا کهکشان ها را به وجود آوردند که فره بهدین مزدیسنا است که همچون کشتی زردشتیان است. هرمزد دو نوع آفرینش داشت: مادی و معنوی. معنوی شامل: هفت امشاسپندان است و مادی شامل: آسمان، آب، زمین، گیاه، گوسفند، مرد و خود هرمزد بود. در اساطیر زرتشتی جهان به سه بخش تقسیم می شود: نخست: جهان برین یا روشنی که جهان هرمزد است. دوم: جهان زیرین یا جهان تاریکی که جهان اهریمن است و سوم: فضای تهی میان این دو جهان که در ادبیات پهلوی به آن تهیگی یا گشادگی می گویند. این طرح ملهم از میدان جنگهای باستانی است که دو سپاه در دو سوی ایستادند و در میانه که تهی از دو سپاه بود، دلاوران با یکدیگر نبرد می کردند. نخستین انسان کیومرث بود. آنجا که تن کیومرث از فلز ساخته شده بود، از تن کیومرث هفت گونه فلز پدید آمد و از تخم کیومرث به مدت چهل سال مشی و مشیانه بوجود آمدند که نخستین پدر و مادر بشر بودند.

بهشت و دوزخ :

در آیین زرتشت اعتقاد به ابدیت و سرای جاودانی مثل همه ی ادیان دیگر جهان وجود دارداما معنی و مفهوم حاص خود را دارد. بنابر مندرجات بند هشن که به وسیله مهرداد بهار ترجمه شده است: اسکندر مقدونی همچون اهریمنی تصور شده است که پس از حمله به ایران و سوزاندن اوستا و زند مردم ایران را که پیرو آئین زرتشت بودند، در مورد اعتقاد به سرای باقی به شک و دودلی انداخت. لذا ارداویراف انتخاب می شود تا به جهان دیگر سفر کند و از پاداش عمل مردم خبر بیاورد. پس ارداویراف را می و منگ گشتاسپی خوراندند.پس روان او از چینودپل گذشت. سروش و ایزدآذر دست او را گرفتند و او را به دیدار دوزخ و درکات آن بردند. هر گناهکار به سزای بدکاری خویش در رنج است.

«جایی فراز آمدم و روان مردی را دیدم که روانش را گویی ماری ستون آسا به نشیمن فروشد و به دهان بیرون بیامد و دیگر ماران بسیار، همه اندام همی جوَند.»

«روان آن زنان بسیار نیک اندیشه، بسیار نیک گفتار و بسیار نیک کردار و فرمانبردار را که سوشیان را به سالاری قبول دارند، در جامه زرنشان، سیم نشان و گوهرنشان دیدم.»

اما کسانی که گناه و ثوابشان برابر باشد جایشان را همستگان می نامند. جایی مانند دنیا و تا ابد در آن خواهند بود.

چینودپل و روان درگذشتگان:

چینودپل همان پل صراط است که با هر کس متناسب با اعمال و رفتارش در دنیا رفتار خواهد کرد. روان درگذشتگان در بامداد روز چهارم مرگ به آن می رسد. اگر روان بهشتی باشد، پهن و عریض می شود و کارهای نیکش در پیکر دختری بهشتی او را به درجات بهشت راهنمایی می کند و اگر دوزخی باشد، تیز می ماند و کردار بدش در شکل عفریتی او را به قعر دوزخ می اندازد.

«چکاد دائیتی قله ای در میان جهان است و ترازوی ایزد رشن بر فراز آن جای دارد و پل چینود یا صراط در آنجا است و دوزخ بر فراز آن جای دارد.»

(بهار، ۱۳۷۵، ۳۳۵)

نتیجه:

اساسی ترین موضوعی که در اساطیر ایران به چشم می خورد ،رویارویی میان خوبی و بدی است. انسان نمی تواند نسبت به این دو پدیده بی تفاوت باشد بلکه باید یکی از این دو را انتخاب کند. پادشاهانی که از فرّه ایزدی برخوردارند، خوبند و اشاعه دهنده ی خوبی و راستی و درستی هستند. زمانی که دچار غرور و خودبینی و یا هر خصلت ناپسندی شوند، از توجه و عنایت الهی محرم می گردند و هر امتیازی که به آنان داده شده است ،از ایشان پس گرفته می شود.

شر و بدی نیز در قالب موجودی بنام دیو و اهریمن ارائه می شود که همواره سعی می کند انسان را از راستی و درستی منحرف کند. گناهکاران در اساطیر وضعیت اسفناکی پیدا می کنند و به سختی مجازات می شوند. افراسیاب و و کسانی که با او در کشتن سیاوش دخالت داشتند، کشته می شوند و سودابه زن کیکاوس نیز قربانی دسیسه های شوم خود علیه سیاوش می شود و به دست رستم به قتل می رسد. جمشید دچار غرور و خودخواهی شده، سرانجام به وسیله ضحاک با اره به دو نیم می شود و فره ایزدی از او سلب می گردد.

گرشاسب به دلیل بی حرمتی به آتش از ورود به بهشت منع می شود. کیکاوس نیز به جهت سبکسری هایش و پرواز درآسمان به زمین می افتد و فره ایزدی از او جدا می گردد. ارتباط انسان با عالم غیب و ماوراء طبیعت در قالب مراسم آئینی قربانی و یا اعیاد و جشن ها خود را نشان می دهد. انسان با قربانی کردن به درگاه خدایان می خواهد به آرزوها و خواسته های دیریاب و یا دست نیافتنی خود برسد. اعتقاد به سرای بعد از مرگ نیز در اساطیر ایرانی جایگاه خاص خود را دارد. نیکوکاران پاداش می گیرند و در بهشت ساکن می گردند. بدکاران مجازات می شوند و جایگاهشان در دوزخ است. کسانی که کارهای خوب و بدشان یکسان است، در جایی مثل دنیا به نام همیستار قرار می گیرند. به خوشی و شادمانی نیز توجهی خاص می شود. زندگی راحت و آسوده اهمیت ویژه ای دارد و ریاضت و سختی کشیدن مطرود است. زیرا زندگی مجلل یک موهبت خدایی است که نباید برای رسیدن به آخرت از آن صرفنظر کرد. دامن زدن به مصیبتها و غم و اندوه مردود و ناپسند شمرده می شود. با این وجود با شخصیتی بنام کیخسرو برمی خوریم که از خوشی های دنیا دلزده می شود و سرانجام پس از ۶۰ سال، سلطنت را رها می کند و به سوی عالم مینوی می شتابد که حتی شیخ اشراق در حکمهالاشراق از او به عنوان عارف در اساطیر زرتشتی نام می برد.

برخی منابع:

– بارت، رولان، اسطوره ی امروز، تهران: مرکز ۱۳۷۵.
– بهار، مهرداد، پژوهشی در اساطیر ایران، تهران: آگاه، ۱۳۷۵.
– بهار، محمدتقی، ترجمه چند متن پهلوی، تهران: وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، سازمان چاپ و انتشارات. ۱۳۷۹
– پورداود، ابراهیم، یشتها، تهران: اساطیر، ۱۳۷۷، ۲ ج.
– دالاپیکولا، آناال، اسطوره های هندی، تهران: نشر مرکز، ۱۳۸۵.
– ستاری، جلال، رمز اندیشی و هنر قدسی، تهران: مرکز، ۱۳۷۶.
– ستاری، جلال، اسطوره و فرهنگ، تهران: مرکز، ۱۳۸۵.
– ستاری، جلال، جهان و اسطوره شناسی، آثاری از الکساندر کراپ، و {دیگران}؛ ترجمه جلال ستاری، تهران: مرکز، ۱۳۷۷.
– ستاری، جلال، جهان اسطوره شناسی۴، آثاری از ژرژ دومزیل، {و دیگران}؛ تهران: مرکز، ۱۳۷۹.
– ستاری، جلال، جهان اسطوره شناسی۳، آثاری از الکساندر کراپ و {دیگران}؛ ترجمه جلال ستاری،تهران: مرکز، ۱۳۷۷
– ستاری،جلال،جهان اسطوره شناسی۴،آثاری اززژرژدومزیل ودیگران،تهران:مرکز۱۳۷۹.
– شاهرخ، کیخسرو، زرتشت پیامبری که از نو باید شناخت، (فروغ مزدیسنی) تهران: جامی، ۱۳۸۰.

– ضیمران، محمد، گذار از جهان اسطوره به فلسفه، تهران: هرمس، ۱۳۸۹.
– کزازی، میرجلال الدین، رؤیا، حماسه، اسطوره، تهران: مرکز ۱۳۷۲.
– هینلر، جان راسل، شناخت اساطیر ایران، مترجم: ژاله آموزگار، احمد تفضلی، تهران: سرچشمه، ۱۳۷۳.

معنی برخی لغات:

چیچست: دریاچه ی ارومیه

سوورَ: رودی در حدود نیشابور

دائیتی: تیرگ یا تیرگ البرز که زمین را به دو نیم تقسیم می کند.

وه رود: رودی افسانه ای و مقدس بعدها به دجله و فرات اطلاق گردید.

فراخکرت: اقیانوس هند

آپاگا فصلنامه بین المللی ایرانشناسی و ارمنی شناسی

شماره ۷۶ زمستان ۱۳۹۷

صاحب امتیاز و مدیر مسئول

ادیک باغداساریان

صندوق پستی شماره ۹۴۸۸-۱۵۸۷۵

تهران - ایران

نشانی اینترنت www.ApagaOnline.com و www.apagamonthly.4t.com

پست الکترونیکی apaga98@hotmail.com

ISSN 1682-5438

فهرست

فارسی سرزمین های جدا شده از ایران -۲

اساطیر ایران باستان

ارمنی کارل مارکس و فردریک انگلس در باره مساله ارمنی

انگلیسی نگاهی بر تاریخ کارتوگرافی ارمنی-

مقالات و دیدگاه های مندرج در نشریه لزوما" بیانگر موضع "آپاکا" نیست.

نشریه در حک و اصلاح مقاله ها مجاز است.

مقالات و مطالب رسیده باز گردانده نمی شود.

استفاده از مطالب "آپاگا" با ذکر ماخذ آزاد است.

شمارگان ۱۰۰ بها ۱۰۰۰۰ تومان

چاپ احسان-تهران چهارراه ولیعصرپلاک ۱۱۴۸

APAGA
Quarterly

آپاگا
فصلنامه

فصلنامه فرهنگی – اجتماعی مطالعات شرق شناسی ، ایرانشناسی و ارمنی شناسی
An International Journal of Oriental Studies

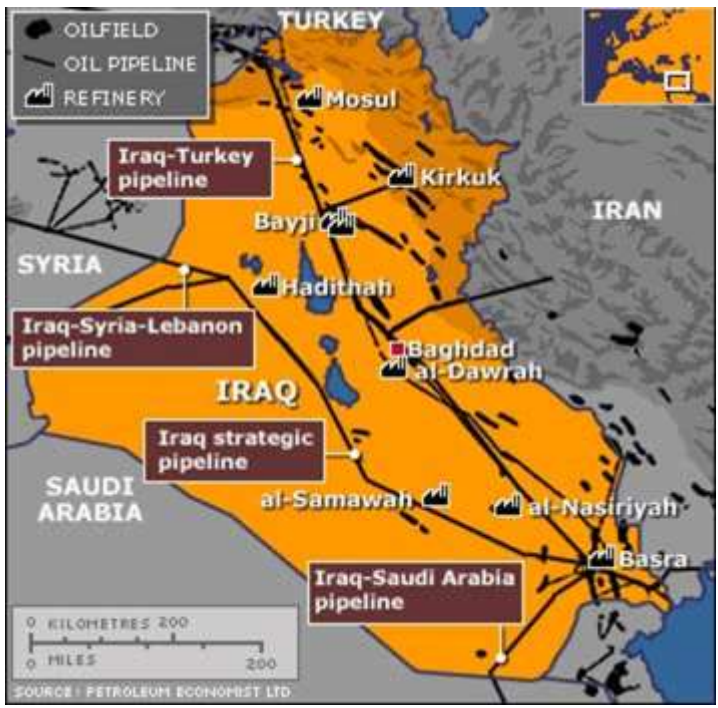

ISSN 1682-5438

شماره ۷۶ زمستان (اسفند) ۱۳۹۷

No. 76, Ամրան 2019